

THREE SEAS INITIATIVE

**ИНИЦИАТИВАТА
„ТРИ МОРЕТА“**

**МЕЖДУ
ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА
КОНФРОНТАЦИЯ
И ПРАГМАТИЧНИЯ
РЕАЛИЗЪМ**

Румен
Радев

Симеон
Николов

Нина
Дюлгерова

Маруся
Любчева

Любомир
Кючуков

Съдържание

1.	ИНИЦИАТИВАТА „ТРИ МОРЕТА“: МЕЖДУ ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА КОНФРОНТАЦИЯ И ПРАГМАТИЧНИЯ РЕАЛИЗЪМ	
	Д-р Любомир Кючуков	2
2.	ИЗКАЗВАНЕ НА ПРЕЗИДЕНТА РУМЕН РАДЕВ ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЯТА „ИНИЦИАТИВАТА „ТРИ МОРЕТА: МЕЖДУ ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА КОНФРОНТАЦИЯ И ПРАГМАТИЧНИЯ РЕАЛИЗЪМ“	
	(10 юни 2021 г., София)	3
3.	КАКЪВ ЩЕ Е УЛОВЪТ НА БЪЛГАРСКИЯ КОРАБ В „ТРИ МОРЕТА“?	
	Симеон Николов	6
4.	РУСКИТЕ ЕНЕРГИЙНИ ПРОЕКТИ В ЕВРОПА: ЩЕ ПРЕОДОЛЕЯТ ЛИ „ТРИМОРСКАТА“ БАРИЕРА?	
	Проф. д.ик.н. Нина Дюлгерова	16
5.	ТРИТЕ МОРЕТА И ЕДНОТО ОТ ТЯХ: ОСТАНА ЛИ МЯСТО ЗА РЕГИОНАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО В ЧЕРНО МОРЕ?	
	Доц. д-р Маруся Любчева	21

1

ИНИЦИАТИВАТА „ТРИ МОРЕТА“: МЕЖДУ ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА КОНФРОНТАЦИЯ И ПРАГМАТИЧНИЯ РЕАЛИЗЪМ

През 2020 г. България пое председателството на Инициативата „Три морета“. Тя обединява 12 страни членки на ЕС от Източна Европа, разположени между Балтийско, Черно и Адриатическо море. По своя генезис Инициативата е геополитическа и е свързана със съдържането на Русия, като в практически план прокламираните стремежи са за изграждане на по-добра инфраструктурна мрежа и свързаност по направлението север-юг в Източна Европа, както и сътрудничество между страните участнички за постигането им. Тя е подкрепена от САЩ, като Китай също официално проявява интерес към сътрудничество в нейните рамки. ЕС (и Германия) подходиша въздържано към нея, ограничавайки се до участие като гости в срещите на върха, но постепенно се ориентираха към по-активно присъствие.

В България Инициативата оставаше встрани от политическото внимание за дълъг период от време. На политическо ниво тя има подкрепа в страната, но експертните мнения за българското участие в нея са противоречиви и в редица случаи дори скептични. От една страна се разбира, че България не би могла да остане изолирана от един толкова всеобхватен регионален проект, като освен това се отчитат и ползите, които страната би могла да извлече от развитието на транспортната и комуникационна инфраструктура в Източна Европа. От друга страна се изтъква аргументът, че Инициативата се явява инструмент в геополитическата конфронтация и не води до деескалация на напрежението между ЕС и Русия, като освен това създава допълнителни разделителни линии вътре в ЕС. На този фон се добави и вътрешнополитическото напрежение между правителството и президента по повод поемането на председателството от българска страна.

Ще успее ли България да навигира успешно в „трите морета“? Това беше въпросът, чийто отговор търсеха участниците в конференцията „Инициативата „Три морета“: между геополитическата конфронтация и прагматичния реализъм“, организирана на 10 юни 2021 г. от Института за икономика и международни отношения и Фондация Фридрих Еберт – още повече че българската визия и идеи за развитие на Инициативата бяха представени от президента на България Румен Радев. Обобщеният дебат показва, че България не просто не можеше да си позволи да не е част от този проект, но и че тя подава заявка за сериозен принос към нейното бъдещо развитие. Страната успя да формулира и аргументира свои идеи, които определено разширяват обхвата на Инициативата поне в две посоки. На първо място, в структурен план с поканата за участие и на Гърция, което осигурява излаза на Инициативата и към Егейско море (с други думи, с превръщането в перспектива на „триморието“ в „четириморие“), с което се прави крачка както към реадaptация на геополитическата оптика, така и към разширяване на възможностите за инфраструктурно сътрудничество и свързаност по целия вертикал от Балтийско до Средиземно море в източната част на континента. И на второ място, в съдържателен план с идеята за интелигентната свързаност, т.е. за създаване на регионална мрежа от образователни, иновативни и научноизследователски организации на страните.

България няма интерес от задълбочаване на конфронтацията. Но България има интерес от развитието на регионалното сътрудничество. И участието, с достатъчно ясно осъзнати цели и приоритети, е пътят към извличане на ползи за страната от Инициативата „Три морета“.

Любомир Кючуков,
Директор на Института за икономика и международни отношения

2

ИЗКАЗВАНЕ НА ПРЕЗИДЕНТА РУМЕН РАДЕВ ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЯТА „ИНИЦИАТИВАТА „ТРИ МОРЕТА: МЕЖДУ ГЕОПОЛИТИЧЕСКАТА КОНФРОНТАЦИЯ И ПРАГМАТИЧНИЯ РЕАЛИЗЪМ“

(10 юни 2021, София)

Уважаеми г-н Кючуков,
Уважаема г-жо Кортлендер,
Уважаеми дами и господа,

За мен е удоволствие днес да бъдем заедно и да дискутираме тази важна за България и за нашия регион тема. Искам да поздравя организаторите на това събитие, защото много точно е подбрана темата. Трябва да имаме ясна представа винаги, когато говорим за международна инициатива, какъв е нейният геополитически формат, какви са нейните външни измерения, но и какъв ще е отзвукът във вътрешнополитически план в страните участнички, какви ще са ползите и перспективите за всяка една страна. Ако погледнем от гледна точка на България, аз бих перифразирал това много добро заглавие в следния вид – „Инициативата „Три морета“: между инсинуациите за вътрешнополитическата употреба и реалните ползи за страната.“

Още с поемането на домакинството на тази инициатива миналата есен от България започнаха всевъзможни спекулации. Връщане 100 години назад към идеите на полския маршал Пилсудски за „Междуморие“, военно-политическо противопоставяне на Русия и т.н. Започнаха да се проектират всевъзможни теории в тази посока. Всъщност, тази Инициатива в момента се развива в съвсем друго време, в съвсем друго геополитическо пространство. Ще започна с това какво не е Инициативата „Три морета“, защото вървят всякакви спекулации как, виждате ли, това е един политико-военен проект срещу Русия. Нито е съюз, нито е военен, нито е срещу Русия.

Следващата спекулация е как тази инициатива целяла да отреже тръбите на руския газ от изток на запад към Европа. Нелепо е това да се твърди точно в страна участничка в тази Инициатива, където една тръба, наречена „Турски поток“, мина със завидна скорост през България и не само мина, но и ние, българите, платихме за нея, така че няма никаква почва за едно такова твърдение. Видяхте, че и „Северен поток“ приключва успешно, така че и тази инсинуация отпада. Инициативата целяла да откъсне нашия регион, Централна и Източна Европа, от ЕС. Нищо подобно. Европейската комисия и

Германия са стратегически партньори на тази Инициатива. Нейната основна цел е по-бързото социално и икономическо сближаване между Източна и Западна Европа. Така че аз приветствам тази конференция, защото тук можем да изказваме тези, които се базират на факти.

Какво всъщност е тази Инициатива? Тя е платформа за сътрудничество за регионално развитие, която обхваща 12 държави от Централна и Източна Европа. Защо тези държави? Защото, като изключим Австрия, всички останали имаме сходна историческа, икономическа и социална траектория на развитие през последното столетие. Затова, като обединяваме нашите усилия, ние можем да бъдем много по-ефективни. Когато се стремим с общи усилия, постигайки синергия, ние можем по-бързо да се интегрираме в Европа, по-бързо да постигнем конвергенция и необходимия, и бих казал, изравняващ се социален статус с останалите държави от Западна Европа. Това е неинституционална платформа за диалог на ниво „президенти“ и нейната цел е търсене на най-ефективни пътища за синергия.

Отивайки към прагматизма, първото нещо, което виждаме, е, че транспортната, енергийна и дигитална инфраструктура на нашия регион е много по-не-развита, отколкото на западните държави. И ако се направят едни по-практически анализи, несъмнено ще стигнем до извода, че стандартът и качеството на живот са пропорционални на развитието на тази инфраструктура. Тя е в основата на икономиката, на просперитета. Тя е в основата на икономическото развитие на всяка една страна и на отделните регионални икономики, затова и тук говорим за енергийна, транспортна и дигитална свързаност като фундамент за ускорен икономически растеж, за догонване, за перспективно развитие.

В последните години работата вътре в Инициативата се ускори в преследване на тази важна цел. На Срещата на върха на Инициативата в Словения беше инициран Инвестиционният фонд на „Трите морета“, макар и засега той да разполага със скромни инвестиции на фона на огромните нужди. Знаете, че ако трябва да изравним нашата

инфраструктура и свързаност с тази на останалата част на Европа, са нужни 2 и повече трилиона евро. През миналата година беше избрана и финансовата група „АМБЪР“, която е базирана в Лондон, управлява проектите и съветва Инвестиционния фонд. Вече имаме първите инвестиции в тези три основни направления и е факт, че Инициативата най-сетне започна да се движи в посока практическа реализация.

Разбира се, има много още какво да изминем. В момента правим така, че на базата на задълбочен политически диалог да привлечем вниманието към нашия регион на инвеститори, финансови институции и публично-частно партньорство. Интересът се повишава и вече има желание за участие от редица страни като Япония, Южна Корея, Великобритания, Катар и др.

Важен инструмент на тази Инициатива е Бизнес форумът. Благодарение на изключително усърдната работа на институциите в България – президентска институция, МВНР, Министерство на икономиката – Бизнес форумът, съпътстващ Срещата на върха на Инициативата в София, се очертава като един от най-големите провеждани досега. Всеки, който смята, че Инициативата „Три морета“ е насочена срещу нашите геополитически интереси, нека да се замисли дали е добре тук да дойдат големите цифрови гиганти, големите енергийни гиганти и да седнат да си говорят с нашия бизнес за първи път. Аз мисля, че в това няма нищо лошо. Това ще даде един стимул на нашата IT индустрия, на дигитализацията, на развитието и търсенето на интелигентни съвременни решения в нашата индустрия, на привличането на нови мащабни инвестиции – това е пътят, това са ползите. Неслучайно г-н Кючуков маркира и важните приоритети, които България постави на масата отвъд свързаността – транспортна, енергийна и дигитална.

Когато приехме домакинството през октомври, аз обявих и още два приоритета. Първоначално те се възприеха с голям интерес, но и с резерви. Впоследствие всички бързо се обединиха около тезата, че тези нови приоритети дават голяма добавена стойност на Инициативата. Поглеждането отвъд нейния географски обхват е как да бъдем достатъчно ефективни и свързани, ако тази Инициатива спре на българската граница. Ние знаем и какви са нашите интереси, и какво става в Гърция в момента. Факт е, че пристанището в Александруполис вече по капацитет на обработка на контейнери задмина най-голямото черноморско пристанище в Констанца. Факт е, че строим и се надяваме да се завърши най-сетне след 10 години газовият интерконектор между Гърция и България; до Александруполис е LNG терминалът, в който България участва финансово, тук са разположени и важни транспортни коридори, магистрали, жп линии, огромните цен-

трове за база данни, които ще изгражда Фейсбук в Гърция. Те също ще трябва да тръгнат нагоре по оста север-юг. Затова всички държави участнички в „Трите морета“, поглеждайки трезво, казаха „да“ на моята инициатива да поканим президента на Гърция като гост на софийската Среща на върха. Нека само да си помислим какви са огромните ползи за България от включването на нашия партньор, съсед и приятел Гърция. Това означава изключителна интензификация на нашата транспортна мрежа и обхват, енергийна, дигитална и т.н.

И още нещо важно за тази Инициатива. Тя работи изцяло в рамките на приоритетните политики на ЕС, на база на европейските средства. Досега мислехме първо за националните проекти. Всяка страна, на база на европейските средства, какви национални проекти иска да развие, които са най-добри за нея. Следващ етап, към който трябва да вървим, са проектите за трансгранично сътрудничество. А ако помислим в по-голям обхват и не визираме само националните измерения на проектите, дори не само обхващащи две съседни държави, а целия наш регион? Тогава ефективността, синергията ще бъдат много по-значими. Ще дам пример. Ако този огромен обем товари, който вече се очертава през гръцките пристанища, тръгне през България, Румъния, Унгария, Чехия, до Полша и Прибалтийските държави, какво означава това? Лошо ли е да имаме магистрала Черно море? Не! Икономическото и инфраструктурно развитие в региона към Александруполис прави магистралата Свиленград-Русе вече неизбежна, както и жп връзката. Ако мислим по-мащабно, същото измерение ще има и магистралата Виа Карпатия от Прибалтика и Полша през Видин до Кулата през тунел Петрохан.

Едва ли някой ще отрече ползите за България, ако всички тези проекти започнат да се осъществяват. Повратният момент в развитието на Инициативата е, че вече започваме да мислим много по-мащабно, с много по-голям размах. При мен дойде един инициативен комитет за нов мост над Дунав. Да, казах, имаме интерес. И хората, които са експерти и се занимават с финансови разчети и строителство, казаха, че са необходими не един, а 4 нови моста над Дунав между България и Румъния. В първия момент човек си казва: „Не е ли много?“ Не! Когато строителството е модулно, ще бъде много по-евтино и бързо. Има и организации, които искат да инвестират, а когато човек започне да мисли по-мащабно, си дава сметка, че над Дунав има толкова много мостове (само при Будапеща са 7), а в България са само два на 450 км. Сега можем да си представим как ще изглежда Северна България, ако има още 4 моста, равномерно разпределени между Румъния и България.

Това означава съвсем друга инвестиционна политика, взаимодействие, съвместни туристически и

икономически проекти, съвсем друг пазар на труда, транспорт и т.н. Това означава едно изключително интензивно отваряне към по-бързо и прогресивно развитие на нашите изостанали региони. Затова предложих наистина да мислим за включването на Гърция, защото това има огромно значение за нас. Това отпущва България за всички държави в региона.

Следващият приоритет, който България предложи, е да мислим за бъдещето отвъд физическата инфраструктура. Да мислим за научната и образователната свързаност, защото няма какво да се заблуждаваме. Докато ние не изградим съответната научна и образователна инфраструктура и тя не бъде свързана, за да се извършват съответните научни и технически изследвания, да се внедряват нови технологии, ние няма как да догоним социално и икономически другите държави. Науката вече е водещият фактор в развитието на икономиката. Научните изследвания водят към успех. Така че ние работим интензивно в тази насока и на Срещата на върха в София нашата амбиция е да приемем споразумение между съответните научноизследователски и образователни центрове в тези 12 държави. Както и да дадем

перспектива на младите хора, на младите учени в нашия регион съвместно да разгръщат научния си потенциал. Според мен, той е огромен, но трябва да му създадем среда, в която той да се развива още по-интензивно. Надявам се и това да стане факт.

Разбира се, можем да говорим още. Винаги ще има спекулации относно геополитиката, но да не забравяме, че България е член на ЕС и ние трябва да правим всичко възможно този съюз да става все по-силен, все по-устойчив. Как може да стане това? Като водим политика за по-бързо сближаване, за хомогенно социално и икономическо развитие.

България трябва да използва всички възможности за взаимодействие с развитите държави. Това ще позволи да ускорим нашия икономически растеж, да привлечем повече значими инвестиции и да подобрим условията за живот в страната ни.

Ще се радвам, ако имаме дискусия, различни тези и въпроси и съм готов да отговарям на тях.

Благодаря!

3

КАКЪВ ЩЕ Е УЛОВЪТ НА БЪЛГАРСКИЯ КОРАБ В „ТРИ МОРЕТА“?

Симеон Николов

Разглеждането на темата за Инициативата „Три морета“ в голяма степен е свързано с мястото ѝ в координатната система на трансформацията на международния световен ред, развитието на икономиката и технологиите и предизвикателствата на един динамичен преход. Много елементи от тези тенденции имат връзка и влияние върху създаването, развитието и бъдещето на такава Инициатива. В глобален план борбата за хегемония между великите сили, борбата за ресурси и икономическо съперничество внася високо напрежение в международните отношения. Разслоението между държавите и оформянето на един многополюсен свят стимулира създаването на нови съюзи на политическа, икономическа и военно-стратегическа основа или оси между няколко държави, инициативи за сътрудничество или платформи, както и възраждането на стари амбиции от някои държави.

Върви подмяна на стратегиите на държави и съюзи. На глобално ниво съществува заплахата Европа все повече да бъде изтласкана в периферията и Китай, Русия, Индия и САЩ да налагат правилата на XXI век. През следващите 10 години САЩ, които са партньор в Инициативата, ще инвестират своите по-скромни отпреди ресурси по-скоро в Индо-тихоокеанския регион, отколкото в Европа, Африка и Близкия Изток. Въпреки това е погрешно и подвеждащо да се смята, че ще отпаднат интересите и ангажиментите им особено към Източна Европа и проамериканските страни между Балтийско, Черно и Адриатическо море, а по-скоро ще нараснат, тъй като са част от стратегическите им интереси към Азия.

Нараства стратегическото значение на определени региони в света. Югоизточна Европа днес е стратегически по-важна от Централна Европа. Някои страни като България също придобиват по-голямо значение предвид промените и тенденциите в региона, а турско-гръцкият конфликт също допринася за това.

Променя се ролята на морските пространства в геополитически план. Около нас такива примери са Черно море и Средиземно море.

Надпреварата в научно-технологичната сфера може в кратки срокове да изведе някои държави в

изпреварващи позиции, позволяващи упражняване на влияние и налагане на своята воля над останалите. В тази връзка, неслучайно е толкова важен т.нар. трети стълб в Инициативата „Три морета“ – дигитализацията и българските предложения в сферата на науката и образованието. Европа се намира в технологична зависимост. САЩ и Китай доставят водещите технологии. От топ 10-те университета с изследователски центрове 6 са в САЩ, 2 – във Великобритания и 1 – в Швейцария. В технологично и икономическо отношение ЕС бележи изоставане в сравнение със САЩ (от 50-те най-големи компании в света, само 1 е в Европа, а 34 са в САЩ).

Изоставането на Източна от Западна Европа е очевидно и това изисква не само инициативи и стратегии за преодоляването му, но и отчитане на общите процеси на континента и в света, като смяна на елитите, укрепване на ерозиращата демокрация, противопоставяне на авторитарни тенденции, преодоляване на разочарованието от досегашните модели на управление и т.н.

Възникване и развитие на Инициативата „Три морета“

Инициативата „Три морета“ бе подсказана от САЩ в доклад на Атлантическия съвет от 2014 г., озаглавен „Завършване на Европа: от коридора север-юг към енергиен, транспортен и телекомуникационен съюз“, който насочи вниманието към разликата във възможностите за инвестиции в Централна и Източна Европа и неравенството в развитието на страните. Заслужава си да се имат предвид някои основни моменти от този доклад поради три причини:

- първо, за да се открие разликата между идеологическата основа на геополитическата концепция *Intermarium* на маршал Йозеф Пилсудски преди 100 г., фокусирана върху военната съпротива срещу съветската и германска хегемония и замисъла на днешната инициатива;
- второ, да се проследи какво от американския доклад е възприето от европейските съюзници, и
- трето, за да се осветлят действителните интереси и опровергаят някои крайни, песимистични и неоснователни днешни критики.

Докладът, който съдържа 4 основни раздела (Енергичен аспект; Транспорт; Телекомуникации; Финансиране и инвестиции в критична инфраструктура), аргументира стратегическите цели на коридора Север-Юг:

- Икономическа интеграция – създаване на икономически артерии, включващи енергийни тръбопроводи, магистрали, жп линии, телекомуникационни мрежи;
- Енергийна сигурност – терминали за втечен газ (LNG) и мрежи от газопроводи;
- Конкурентоспособност и икономическа устойчивост в глобалната икономика;
- Значителен принос към европейските климатични цели.

Въпреки значителната разлика от концепцията *Intermarium* на маршал Йозеф Пилсудски е безспорно, че в доклада на Атлантическия съвет прозират интересите на САЩ основно в енергийния сектор и в стремежа за възпиране влиянието на Русия. САЩ приветстват, обаче, заключенията на Европейския съвет за обявяване на коридора „Север-Юг“ за критичен инфраструктурен проект и признават, че нуждите от инфраструктурни инвестиции до 2020 г. възлизат на 1,5 до 2 трилиона евро или средно около 200 млрд. евро годишно.

По време на Общото събрание на ООН през 2015 г. президентите на Хърватия и Полша договориха формата и споделения интерес за развитие на транспортните, енергийните и дигитални връзки по оста север-юг на Европейския съюз, за да се увеличи икономическия растеж и устойчивостта на региона. Учредяването се състоя на 25/26 октомври 2016 г. в Дубровник, а фокусът беше върху инфраструктурните проекти.

Инициативата „Три морета“ обедини дванадесет държави членки на Европейския съюз от региона между Балтийско, Черно и Адриатическо море: Австрия, България, Хърватия, Чехия, Естония, Унгария, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия и Словения. Те заемат 28% от територията на ЕС и представляват 22% от населението на Съюза, макар да създават само 10% от БВП. Преди кризата, предизвикана от „Ковид-19“, тези страни имаха най-висок ръст – до 3,5%, което е далеч над средния за ЕС – 2,1%.

Инициативата, обаче, се развиваше бавно. Полша беше домакин на втората среща на върха през 2017 г., а сред гостите беше президентът на САЩ Доналд Тръмп, който потвърди силната подкрепа на САЩ за инициативата и нейните цели. През 2018 г. успешно тръгна традиционният вече *Бизнес форум*, който събира представители на бизнеса не само от държавите участнички в Инициативата, но и от други страни. За първи път председателят на ЕК Жан Клод Юнкер посети форума, което означаваше, че се признава потенциалът на Инициативата

и същата не се тълкува като опит за разделяне и обособяване. Създадена беше и *мрежа от търговски камари*. През същата година на срещата на върха в Букурещ беше взето решение за създаване на *Инвестиционен фонд на Инициативата за трите морета*, но той заработи едва през 2020 г. В УС на Фонда са представители на Полша и Румъния, а в Надзорния съвет – на Полша, Румъния, Чехия, Естония, Словакия, Литва. През 2019 г. се реши „Доклад за напредъка“ да предоставя на следващите срещи на върха периодична оценка на изпълнението на проектите. На същата среща бе приета и нова платформа – *Партньорство за трансатлантическо енергийно сътрудничество*.

На срещата през октомври 2020 г. в Естония проектът за Инвестиционен фонд постигна значителен напредък. Държавният секретар на САЩ, Майк Помпео увери, че САЩ са се ангажирали чрез Американската международна финансова корпорация за развитие (DFC) да инвестират до 1 милиард долара за енергийни проекти. Първоначалната вноска на САЩ ще бъде 300 млн. евро, като ще поддържа дял от 30% в Инвестиционния фонд. Според него, сумата е критично малка за предвидените проекти, затова ще се търсят още средства. Всъщност, той е прав, защото Фондът стартира с 500 млн. евро (осигурени от полската национална банка (BGK) и от румънската национална Exim Bank), до момента са набрани 1,2 млрд. евро, а обявената цел е 4 до 5 млрд. евро. В Талин Полша увеличи своя принос от 500 млн. с още 250 млн. евро. Втора е Словения с 23 млн. евро. Останалите страни, между които и България, се ангажираха с по 20 млн. евро и прибавиха общо още 290 млн. евро във Фонда. Така общият брой на вносителите нарасна на 9 от общо 12 страни членки. Все още не са внесли съфинансиране Словакия и Чехия. Това наистина е недостатъчно, ако се има предвид, че в приетия списък доскоро фигурираха 77 приоритетни проекта, а още повече, ако търсим изравняване със Западна Европа, защото разликата между нея и Източна Европа в инвестициите в инфраструктура, енергетика и дигитализация през годините е достигнала стойност от 1,5 трилиона евро. Положително е, че общият брой на приоритетните проекти постоянно расте и към м. май 2021 г. вече е 89 на обща стойност от 85 млрд. евро. До края на 2020 г., обаче, са завършени инвестициите само в 3 проекта, по 7 се е работило активно, по 14 е имало някакъв напредък, а 53 стоят регистрирани само на хартия. Само 12% от приоритетните проекти са били обезпечени с финансиране. До есента на 2021 г. се очаква да завърши изграждането на 230-километровия участък на Виа Карпатия в Унгария. Очаква се, обаче, подкрепа за финансиране на съвместни проекти с участието на Европейската инвестиционна банка (ЕИБ), Световната банка, както и частни инвеститори. Разбира се, възможно и желателно е парите на Фонда да се съчетават с европейските фондове и

евентуално с европейския План за възстановяване и устойчивост, за да се постигне максимален ефект върху БВП на региона.

Важно е да се отбележи в кои сектори се очертават предложените и избрани приоритетни проекти: 51% от тях са свързани с транспорта, 32% с енергетиката и 17% с дигитализацията. Акцентът на последната среща в Талин беше дигиталната трансформация и интелигентното взаимодействие.

Подборът на проекти се извършва на пазарен принцип от инвестиционен съветник. Това е Amber Fund Management Limited. А лимитът е от 50 до 250 млн. евро за проект.

Както е видно от изложеното дотук, в досегашните срещи на държавните лидери беше изградена структурата на Инициативата и беше вдъхнат живот в нейните органи. Тези срещи допринасяха и за активизиране на двустранните контакти. Така например, в Талин миналата година бе подписано Споразумение между САЩ и Полша за сътрудничество в ядрената енергетика – изграждане на ядрени електроцентрали. Такова споразумение се постигна и с Румъния.

Между годишните срещи на върха се провеждат редица консултации и конференции, като например срещата на министрите на външните работи през февруари 2021 г., макар и в онлайн режим. А в началото на юни 2021 г. се проведе *първият парламентарен форум* на председателите на парламенти с цел засилване ролята на националните парламенти и общата осведоменост.

Особености в позициите и приноса на отделните страни членки

Един бегъл преглед на позициите, поведението и участието на страните членки дава интересни нюанси в общата картина за състоянието на Инициативата, дори и за нейното бъдеще.

След изминатия до срещата в София етап всички участнички очакват категорични ползи, особено що се касае до предложените проекти.

Въпреки това, не може да се отрече, че през първите 5 години, а в много отношения и понастоящем, се наблюдава *неравномерна подкрепа* за Инициативата от нейните членки, изразяваща се както във финансовото им участие, така и в предлагане на проекти. Три четвърти от осигурените до момента финансови средства са от полската национална банка BGK – 750 млн. евро. Но обещаващото развитие на Инициативата очевидно бе причина за присъединяването през февруари 2021 г. на още две страни към Инвестиционния фонд (Литва и Словакия), а Чехия се включи със свои проектни предло-

жения. Така в Инвестиционния фонд се включиха общо 9 от 12 страни членки.

Прави впечатление, че за приоритетни се предлагат проекти, от които отделни страни са най-заинтересовани. Но докато страни като Унгария, която е силен поддръжник на Инициативата и освен че се присъедини към Инвестиционния фонд, предложи 16 проекта в областта на цифровизацията, транспорта и енергетиката, а Хърватия – 11 проекта, на другия полюс са страни, които не са предложили нито един проект, като например Австрия. Впрочем, Австрия се противопоставя на дублиране на структури, стратегии и финансови инструменти с ЕС. Полски експерти обръщат внимание на факта, че без участието на двете сравнително големи икономики на Австрия и Чехия, ще е трудно да се поставят основите на икономическото сътрудничество. За Литва пък са от стратегическо значение Рейл Балтика, синхронизирането с континенталните електрически мрежи и свързването на газовата мрежа с Полша.

Поведението на страни партньори, обаче, очевидно също оказва влияние, защото например след промяна на позициите на Германия се забеляза активизиране на позициите на Чехия и Австрия и на правителствени и държавни ръководители на други страни. Важно остава, обаче, възприемането на Инициативата от отделната страна. Така например, *Унгария* счита, че Инициативата не трябва да е основана само на комуникация, а има смисъл само ако страните са в състояние да изпълняват проекти, които насърчават развитието и сближаването на региона. Унгария вижда в Инициативата „ренесанса на Централна и Източна Европа“, докато в *Чехия* и други страни се срещат коментари, че ЕС отслабва, а САЩ рано или късно ще се оттеглят и тогава съюзът със страни, близки в културно и историческо отношение ще бъде много полезен, затова нека да подкрепим Инициативата. Тоест, отново става дума за неразбиране на основната ѝ цел за укрепване на ЕС. *Полша* пречупва виждането си изцяло през призмата на собствения интерес: „Това е най-голямата възможност в историята от XVII век“, заявява полският президент Дуда.

Различия в позициите се появяват и между президент и премиер на дадена страна. Така например, хърватският президент Зоран Миланович, наследник на поста на един от инициаторите на Инициативата – Колинда Грабар-Китарович, смята, че инициативата е „ненужна и потенциално вредна за Хърватия“. Хърватският премиер Андрей Пленкович обаче обеща, че неговото правителство ще продължи активно да подкрепя Инициативата „Три морета“ и подчерта, че в тази област трябва да се засили икономическото и особено енергийното сътрудничество. Шансовете за успешна реализация на проекта за газовата станция на остров Кърк се увеличиха след парламентарните

избори в Хърватия, което показва, че е от значение и вътрешнополитическата обстановка в страните и избраното управление.

Друга особеност е, че страните, приели домакинство на Инициативата, като Румъния и Словения през 2018 г. и 2019 г., видимо промениха в положителна посока отношението си към нея. Да се надяваме, че този ефект ще се повтори и с България.

Формирането на организационната рамка стана възможно благодарение на взаимното доверие между страните. Появиха се дори оценки, че самата Инициатива може да бъде разглеждана като подходящ пример за създаване на платформа за сътрудничество и изграждане на трайно доверие.

Различно е информационното представяне на Инициативата в страните членки, като към някои се отправят критики, че такова почти липсва. Може би една от причините е, че официалното членство не гарантира конкретно ниво на участие на отделните държави, което не поражда същата необходимост за включване в отделните инициативи. В крайна сметка, обаче, се оказва, че информацията и визията за Инициативата е един от най-големите дефицити, а само колективната ангажираност на страните може да доведе до извеждането на начинанието на по-високо ниво.

При формирането на позициите по спорни въпроси *особена тежест има Полша*, не само защото е страна съосновател на Инициативата, но и заради преобладаващия ѝ финансов дял в Инвестиционния фонд и политическата ѝ подкрепа от САЩ. Полша ще се противопоставя срещу по-голяма тежест и влияние на ЕС при определяне дневния ред на Инициативата. *Австрия не приема дублиране на структурите, стратегиите и финансовите инструменти на ЕС* и защитава тезата, че ЕС трябва да има водеща роля. Забелязва се и промяна в позициите на Естония, която доскоро твърдеше, че този формат ще допълва ЕС. А това е преобладаващата позиция сред страните членки, която ще се запази.

Ролята на САЩ като партньор, а не като член на Инициативата, се определя от променената оценка за региона и предприятия по-широк подход, включващ повече ангажираност в икономическо отношение, подкрепяйки компании и финансиране на инфраструктурни проекти. *Мотивите на Вашингтон, обаче, остават геостратегически, като диктуват противопоставянето на икономическото, технологичното и политическото влияние на Китай и Русия.* Насочвайки усилията си към създаване на нови стандарти за мрежова инфраструктура – 5G стандарти, САЩ решават ключов въпрос за интересите си в света, тъй като те позволяват контрол и потенциални разузнавателни предимства, а присъст-

вието на американски 5G компоненти гарантира, че регионът остава технологично безопасен за САЩ.

Стратегическото значение на Инициативата бе посочено и от външния министър на САЩ Майк Помпео на онлайн форума през 2020 г. Споменаването в края на февруари 2021 г. за първи път от американския държавен секретар Антъни Блинкен, че в инициативата трябва да се включи и Гърция, бе потвърждение на казаното и от българския президент Румен Радев на срещата в Естония през октомври 2020 г., но трябва да се има предвид, че мотивът на Вашингтон вероятно е в това, че Пирея е вратата на Китай за Европа, което не отговаря на американските интереси.

Досега акцентът на САЩ беше върху енергийния сектор. Очевидно изграждането на газов коридор Север-Юг в Централна Европа е в интерес на САЩ, защото би допринесъл не само за намаляване енергийната зависимост от Русия, но ще допринесе и за по-голямо търсене на американски втечен газ (LNG). Освен това, добивът на газ от Черно море в Румъния може значително да диверсифицира енергийния внос в Унгария, което оправдава изграждането на газопровод между Румъния и Унгария (BRUA) като отговор на руско-германския „Северен поток 2“.

Създаването на група по Инициативата „Три морета“ в Атлантическия съвет, в която влизат генерали и служители на Пентагона, ще засили убежденията, че САЩ целят да придадат по-голямо значение на изолацията на Русия, отколкото на чисто икономическите проекти с важно значение за самия регион. С или без такава група в Атлантическия съвет, не е изненада, че САЩ ще се стремят да контролират и направляват тези проекти.

Германия, която в началото беше скептична към Инициативата, се представи за първи път на форума през 2018 г. в Букурещ, където външният министър Хайко Маас дори се застъпи за пълноправно членство на Германия, заявявайки, че не може повече да гледа отстранено, но полският президент възрази, а решенията, както е известно, се вземат с консенсус. Днес, обаче, германски експерти отново настойчиво предлагат германското правителство да повиши приноса си като партньор в Инициативата „Три морета“, за да има шансове за сътрудничество и присъствие в региона. Внесените от президента Румен Радев предложения за нови акценти като наука, образование и иновации се подкрепя особено от Германия. Същата счита, че това би ѝ позволило дори като партньор да има силно икономическо и политическо присъствие в Източна и Югоизточна Европа, да засили европеизирането на Инициативата и да се позиционира в региона като геоикономически играч заедно със САЩ, Китай и Русия.

Появилата се в началото на февруари 2021 г. информация за предложение на правителствени съветници в Германия да се противопостави на геополитическото влияние на Инициативата „Три морета“ и да предотврати влиянието на външни участници бе показателна и адресирана вероятно към САЩ. Веднага след тази информация последва и много знаковото изказване на външния министър Хайко Маас: „Няма нужда да се опитват да изолират Москва и Пекин, тъй като това ще доведе до създаването на най-големия военен съюз в света.“

Положително би било силното икономическо и политическо присъствие на Германия в Източноцентрална и Югоизточна Европа чрез ангажиране в такава многостранна рамка, което ще допринесе за засилване европеизацията на Инициативата и намаляване на напрежението. Вярно е, че съществува своеобразна германо-полска конкуренция в енергийната политика, но с реализацията на „Северен поток 2“ Германия ще се превърне в главен европейски газоразпределителен център, а Полша ще трябва да увеличи доставките си на втечен газ от САЩ.

Китай, който беше представен на много високо ниво в първия форум през 2016 г., предложи дори да се свърже Виа Карпатия с новия път на коприната. Но САЩ и Европейският съюз вече изтласкват Китай от инфраструктурни проекти. Изключение правят Гърция, Унгария и Хърватия и едва ли ще се откажат от избор на китайски компании. А в България е известно, че магистралният участък Русе-Велико Търново ще бъде изграден не с китайско, а с европейско финансиране.

В Инициативата са заложени геостратегически параметри

Маркираният в началото проблем в някои страни като България да се свързва Инициативата с проекта от началото на XX век на поляка Йозеф Пилсудски за превръщането на Полша във велика сила срещу Москва и Берлин чрез обединяването на страни между Черно, Балтийско и Адриатическо море, макар и да избледнява постепенно с успехите на днешния проект, заслужава внимание. Страните, основали през 2016 г. Инициативата „Три морета“, категорично отрекоха да имат други цели освен заявените в три ключови области - транспорт, енергетика, дигитална свързаност, изтъквайки и коренно различните условия от тези през миналия век. По отношение на направлението север-юг Централна Източна Европа е относително слабо развита както по отношение на енергетиката, така и по отношение на транспорта. На изток от Германия няма високоскоростна железопътна мрежа. Инициативата „Три морета“ предлага отлични възможности да се работи в тази насока. Но от германска страна с право се подчертава, че *такива неформални съюзи винаги имат и „геостратегически параметри“*. В действителност

САЩ не крият, че инвестират в „Три морета“ както с политически, така и с бизнес интереси, и *главно за да ограничат руското влияние в Европа*. Всички политолози също са единни, че и днес САЩ се ръководят от мисълта, приписвана на Халфорд Макиндер от началото на миналия век, че никога не трябва да се допуска да се свърже богатия на суровини руски Изток с високотехнологично развития европейски Запад. Полша и Балтийските страни, когато са домакини на Инициативата, прокарват в декларациите винаги текст, който подчертава, че тя „ще се противопостави на интересите, които не са в съответствие с тези в региона“, което е явен намек за Русия. Във всички досегашни декларации винаги присъства и текст, че „икономическото присъствие на Съединените американски щати в региона може да допринесе за укрепването на трансатлантическата връзка“. Но не може да не прави впечатление, че докато по линия на Инициативата „Три морета“ САЩ вложиха засега 300 млн. долара от обещаните 1 млрд., то в двустранен план влагат много повече в страни, в които имат по-големи стратегически интереси. Така например, във връзка с подписаните споразумения с Румъния и Полша за развитие на ядрената енергетика и свързаната инфраструктура американската банка EXIM ще осигури 7 млрд. долара заем. Само в Полша до 2043 г. ще бъдат изградени 6 блока на ядрени електроцентрали. По отношение на телекомуникационната инфраструктура САЩ се ангажират само на ниво двустранни отношения. Погрешна политика на България за свои ядрени централи на фона на оформящия се огромен потенциал в северната ни съседка означава след години да изпаднем в положението на Германия, принудена да доставя електроенергия от Франция и да поддържа най-висока цена на тока, което ще се отразява на конкурентоспособността на икономиката.

Друг важен момент обаче е, че в декларациите от досегашните срещи на върха винаги бе записвано, че Инициативата „Три морета“ е напълно съгласувана с усилията на ЕС за укрепване, сближаване и преодоляване на регионалните различия в рамките на ЕС, както и потвърждение, че Инициативата е допълваща стратегията и програмата на ЕС, което вече се превръща в противоречие предвид различията между страните.

Затова би могло да се обобщи: *въпреки че Инициативата „Три морета“ е икономическа инфраструктурна рамка за сътрудничество с прагматични намерения, влиятелни участници и партньори проектират в нея свои геополитически стремежи, които не винаги отговарят на интересите на част от страните членки*. Само с приемането на Украйна Инициативата би се доближила до идеята за „Интермариум“.

Самата неприязън на Германия към активността и влиянието на САЩ в Източна и Югоизточна Европа

е признание и за други геополитически цели на Инициативата. Но богатите държави на континента носят и своята вина за това, тъй като през последните 30 години са се ръководили преобладаващо от икономически интереси в Източна и Югоизточна Европа, но иначе до голяма степен са пренебрегвали тези страни. Това предлага на външните сили шанса да си осигурят влияние в региона чрез икономическо сътрудничество.

Годините, през които стартира Инициативата „Три морета“, обаче показаха, че колкото по-малко се намесват аргументи, свързани с геополитически измерения, толкова по-свободно отделните държави ще се включват в проектите, защото това позволява гъвкавост и не създава напрежение.

Предизвикателства пред Инициативата „Три морета“

Няма съмнение, че Инициативата е в етап на консолидация и оперативно раздвижване и че се очертават ползи за всички участници, но *има два потенциални ограничителя*. От една страна, на този етап *няма изглед да се покрият финансово заявените проекти*. Финансирането само на евентуалните проекти за модернизация на региона са за 600 млрд. евро, а изравняването на нивата на развитие на Източна и Западна Европа – около 1,5 до 2 трилиона. Има наистина възможен изход в съчетаването на европейско, национално, частно финансиране с това на Инициативата. Но не е уместен прекаленият оптимизъм, че до 2030 г. пазарът на ЕС щял да изпревари тези на Китай и САЩ. От друга страна, различните интереси и преди всичко разминаващите се геополитически ориентации на отделните страни, както и изискванията на мащабни инфраструктурни проекти, биха могли да попречат донякъде Инициативата да развие повече динамика.

Възниква и следният въпрос предвид подхода на САЩ към инвестиране предимно в газовите проекти, което всъщност е и основният им интерес в Инициативата, докато в края на януари 2021 г. президентът на ЕИБ Вернер Хойер недвусмислено заяви: „Меко казано, с газта е свършено“. Новите правила за финансиране от Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) предвиждат нови изисквания. Между 2014 г. и 2019 г. банката инвестира 12 до 14 милиарда евро в енергийния сектор всяка година. Тези пари вече няма да бъдат достъпни за газови проекти от 2022 г. Това затруднява финансирането на подобни проекти в рамките на ЕС. „Това бележи ясно разделяне с миналото. Но няма да можем да постигнем климатичните цели без края на неограниченото използване на изкопаеми горива“, отбеляза Хойер. Но от друга страна, когато енергийни, а вероятно и някои транспортни проекти няма да могат да бъдат подкрепяни в бъдеще от ЕС, тук включването на Инвестиционния фонд на Инициативата „Три морета“ би могъл да затвори тези пробойни и с това да бъде много полезен.

Първата инвестиция на Фонда бе обявена през октомври 2020 г. Обектът на инвестицията бе полската компания „Каргонит“ – ключов играч от железопътната индустрия в Централна и Източна Европа, най-голямата частна компания за лизинг на локомотиви. Тук възниква въпросът какъв потенциал има бизнесът в други страни, например България, в трите основни сфери на Инициативата „Три морета“ – транспорт, енергетика и дигитализация, че да имат шанс да бъде избран обект за финансиране от Фонда?

Очевидно е, че огромната разлика между броя и мащабите на проектите на различните страни членки в началото се дължеше на недоверието, а сега става ясно, че се дължи и на възможностите на отделните страни. Едва на второ място са критериите за одобряване на проектите като този за принос на съответния проект за региона и съседни страни. На трето място се намесва и интересът на съответната страна, разбира се. Така например, Румъния настоява бързата магистрала от Полша, Словакия, Унгария да минава само през държави членки на ЕС и отхвърля идеята за път и през Украйна.

Пример за проект от значение за целия регион и няколко страни е Виа Карпатия, свързващ Крайпеда в Литва със Солун в Гърция, един от най-важните за Унгария, Румъния и останалите страни, защото от него тръгват две разклонения – към Констанца на Черно море и Турция.

Страните, участващи в Инициативата, също имат амбициозни планове за развитие на своите високоскоростни железопътни връзки, например между Будапеща и Варшава, проект, който е в етап на планиране. Изпълнението му също би позволило да се установи връзка през Варшава със съвместната високоскоростна железопътна система на балтийските държави Рейл Балтика, която вече е в напреднал етап на изпълнение.

Друга особеност е, че изпълнението на някои проекти зависи от изпълнението на други такива от съюзнически страни. Например, разширяването на съществуващата мрежа между Унгария и Словакия има смисъл, ако тръбопроводът между България и Гърция бъде финализиран.

Проектите от Инициативата „Три морета“ се превръщат в обект на двустранните срещи на високо равнище, което е видно например от последната среща между президентите на Полша и Румъния от 10 май 2021 г. На нея бе обсъдено изпълнението на стратегически регионални проекти за взаимно свързване и продължаването на съвместното популяризиране, с приоритет на железопътния проект „Rail2Sea“, който ще свързва Констанца и съответно пристанищата в Гданск и пътния проект Виа Карпатия.

Един от изводите от последните няколко години, до който сигурно са стигнали повечето страни членки, е, че освен сътрудничеството и изграждането на доверие, каквито предлага тази платформа, те не биха постигнали целите си, ако не задълбочават допълнително своите взаимоотношения.

Бъдещето на Инициативата „Три морета“

Успехът на Инициативата ще зависи:

- на първо място, от наличието на достатъчно финансови средства в Инвестиционния фонд;
- от включването на други държави ад хок в изпълнението на определени проекти;
- от степента и ефективността на диверсификацията на енергийните доставки;
- от подкрепата на САЩ, ЕК и Германия.

Все още в Инициативата има повече въпроси, отколкото отговори. Нереалистични са очакванията, че биха могли да се преодолеят различията в интересите и различните външни цели, което да стимулира още повече политическото сътрудничество.

Разширяването ѝ със страни като Украйна засега е малко вероятно поради съпротивата на някои групи от страни членки. Същото се отнася за страни от Западните Балкани, Беларус и Молдова. Украйна ще купува газ (LNG) през Полша и ще участва вероятно в някои транспортни проекти. Германия поне още известно време ще остане партньор, но членството ѝ би било особено полезно предвид икономическата ѝ мощ и съществуващите икономически връзки между нашите страни. Всяко предложение за страна, която не е член на ЕС, да бъде предложена за включване в Инициативата би предизвикало остри дискусии. Освен това, приоритетът пред Инициативата на този етап ще бъде осигуряване финансиране на проектите, а не разширяването ѝ. На следващ етап, обаче, неизбежно Инициативата ще се заеме с връзките със съседни региони. Безспорно е, че има и предложения за разширяване, срещу които не би могло да има сериозен аргумент, като българското такова, направено в Талин. Изглежда обаче, че истинската причина за отричането му от Полша например са опасенията за разфокусиране на Фонда по проекти и все още слабия финансов бюджет, докато САЩ пък твърдят, че някои кандидати за членство биха могли да се възползват повече от своите ресурси, отколкото да се присъединят към формата на Инициативата, но същевременно подкрепят например българското предложение за Гърция и Кипър.

САЩ ще останат като влиятелен фактор, но не и като формален член, тъй като администрацията на Байдън не счита за приемливо да се стигне евентуално до разделение на Европа, за разлика от администрацията на Тръмп.

Говорейки за бъдещето, устойчивостта и ефективността на Инициативата, не трябва да пропускаме едни слабо изразени досега, но немаловажни резерви, изразяващи се във въпроса дали президентският формат ще е достатъчен в бъдеще. Трябва да се признае успехът на президентите в досегашния ход на Инициативата, но след като проектите преминат в по-конкретна фаза на изпълнение, държавните глави по силата на своите правомощия може би няма да могат да оказват пълноценно въздействие върху изпълнението им. То на практика е в полето на изпълнителната власт. А има и страни, в които президент и премиер са на различни позиции (в Полша, Унгария, Хърватия). Следователно е възможно в бъдеще да се стигне до някаква реорганизация в създаването на под-нива на координация в Инициативата.

Инициативата „Трите морета“ би трябвало да залегне по-широко в рамките на външната политика на страните членки, което да засили надеждността и предвидимостта и да се стигне до съчетаване с насоките на регионалното сътрудничество на участващите държави.

Тъй като Полша и Балтийските страни няма да позволят дневния ред на „Три морета“ да се определя от Брюксел, не е изключено този проект да продължи да съществува, без да успее да постигне политическа привлекателност и да има съществени резултати, поне отговарящи на днешния му амбициозен замисъл. Макар и по-малко вероятно, един застои на Инициативата би минирал основното ѝ предназначение да премахне различията между Източна и Западна Европа. Това би означавало задълбочаване на разделението. Още когато помощник-държавният секретар на САЩ Виктория Нюланд използва формулировката „фронтови пояс“ от Балтика до България, предупредихме, че американизирането и милитаризирането на тази част на Източна Европа крие големия риск да ни отдалечи от Брюксел. С други думи, не Инициативата „Три морета“, а евентуално превръщане на Източна Европа в милитаризирана зона води към разделение в ЕС. При негативен развой на Инициативата „Три морета“ и противопоставянето между национализъм и глобализъм в света опасността от разделение още повече се задълбочава. Някои български експерти (например д-р Деян Димитров) не изключват „обособяване на два блока в ЕС – Германия с Франция и Бенелюкс, споделящи ценностите на неолиберализма, а вече и на исляма, и втория – включващ национални държави, съхранили своите традиции и ценности“.

Възобновяване на комуникационния подход от времето на Студената война ще активира взаимните информационни нападки, свързани с различните интереси в Инициативата „Три морета“. Ако се допусне задълбочаване на противоречията, това

би довело до дипломатическа криза, подобна на тази около „Северен поток 2“.

Разумната алтернатива би била активното взаимодействие с ЕС, съфинансирането на проекти от Брюксел и намаляване опитите за използването на Инициативата като геополитически инструмент срещу когото и да било.

Какви биха били ползите за България?

Ползите за България произтичат не само от конкретните проекти, ако бъдат сполучливо подбрани и утвърдени, финансирани и успешно изпълнени, но и от идеята за използване на общ потенциал на страните за премахване на различията между Източна и Централна Европа и като принос към сближаване, консолидация и просперитет в ЕС. Хърватски представител убеждаваше сънародниците си, че „ако инвестираме 20 млн. евро, със сигурност ще получим 60 млн.“, но той е само частично прав, защото крайният резултат далеч не може да има само парично изражение. Преодоляване на изоставането на България от Централна Европа означава и избягване на различни скорости на развитие в ЕС. То дава шанс да реализираме предимствата на географското си положение, за да подобрим свързаността и взаимодействието си както на Балканите, така и със страните от Черноморския регион. Инициативата помага да се насърчи благоприятната среда за инвестиции и бизнес климата посредством директни и активни бизнес контакти. Проектите по линия на Инициативата могат да стартират по време на така важния период на възстановяване след кризата, предизвикана от пандемията „Ковид-19“. Задълбочаване на интеграцията между страните от региона и общите проекти ще създадат много допълнителни работни места. Ефектът от инвестирането върху БВП е до 2% в дългосрочен план. Изгражда се конкурентоспособност, защото нейни двигатели са иновациите, цифровизацията и устойчивостта.

Има ли рискове? Разбира се, че има такива, ако се допусне Инициативата да забуксува и останем в застои, както през първите няколко години. Вторият риск би се появил, ако не съумеем да предложим най-важните и полезни за развитието на страната проекти. Третият риск е, ако доверието у инвеститорите към България се срина и още повече в случай че не успеем да се справим бързо с корупцията и реформата на съдебната система. Четвъртият риск е, ако се облагодетелстват по-инициативните и влиятелните страни, тоест, ако не мислим за региона като цяло, а само за себе си.

Каква е визията на България?

В изказването си на последната среща на върха в Талин през октомври 2020 г. президентът Румен Ра-

дев всъщност изложи част от визията на България като следващ домакин, предлагайки към досегашните приоритети да се добави и образователната и научна свързаност – изграждане на капацитет и свързаност между наши млади научни екипи, организации, университети. „Не можем да мислим само в перспектива на полагане на тръби и на асфалти“, отбеляза той, което бе намек за това, че САЩ одобри инвестицията си целенасочено само за енергийна инфраструктура, т.е. за съоръженията за втечнен газ и за тръбопроводи. Сред ключовите въпроси България вижда подобряване на приемствеността от държавите организатори на срещите. Президентът предложи също да се разшири географският обхват на инициативата с Гърция и Кипър, защото нямаме интерес да оставаме в географската периферия и инфраструктурните, енергийни и дигитални трасета да свършват на нашата граница. Това, което обаче президентът тактично премълча, е, че българската страна не е направила нищо по придвижването на идеите си за някои проекти, например за прохода „Петрохан“, заявен проект през 2018 г. А от само себе си те няма как да се случат.

Според информация от МВНР, общо са подадени 4 български проекта за финансиране от Инвестиционния фонд: *Възстановяване на проектните параметри на железопътната линия Русе–Варна; Изграждане на тунела под прохода „Петрохан“; Разширяване газовото хранилище в с. Чирен и Изграждане на магистрала „Черно море“ (Варна–Бургас).* Прави впечатление, че преобладават проекти от транспортната инфраструктура и отсъства въобще проект от третия сектор на Инициативата – дигитализацията. При това по информация на директор „Инвестиции“ от Фонда „Амбър Инфрастръкчър“ три от тях са приети за приоритетни (Чирен, линията Русе–Варна и тунела „Петрохан“), а новопостъпилите проекти от България към 18 май 2021 г. бяха вече към 5–6. За някои трудности свидетелства съдбата на проекта за тунел под Петрохан, чието съгласуване в Министерството на околната среда и водите с два закона (за биологичното разнообразие и за опазване на околната среда) през юли 2021 г. беше спряно, но след граждански протест му бе даден отново ход. Към 6 юни 2021 г. стана известно, че Фондът инвестира в най-големия соларен парк в България – в с. Караджалово до Първомай с площ от 1000 дка и инсталирана мощност от над 50 MW, собственост на австрийско дружество. Това е първата инвестиция на Фонда в България.

От особена важност за България е доизграждането на коридорите № 4 и № 8. Еврокоридор № 4 по трасе E79 в направление Видин–София–Благоевград–ГКПП Кулата е ключов за успешната реализация на „Три морета“ и единствен, който минава само през държави членки на ЕС и осигурява връзката между Севера и Юга, между Дрезден–Братислава–София–Солун. Коридор № 8 е част от паневропейската пътна мрежа, продължава към Констанца, Вилнюс,

Рига и Талин и е стратегически важна магистрала, свързваща пристанищата от Западното Черноморие с пристанищата на Балтийско море, като ще осигури много важна връзка за България. Коридор № 8 ще намали с две седмици транспортното разстояние по новия „Път на коприната“ през България към Западна Европа. И тук възниква въпросът за политиката на САЩ и Европа към Китай и различията в интересите им.

Но сами държавите нямат достатъчно средства, защото един коридор не означава само транспортна връзка, а включва пътища, паралелно железопътна линия, изградена инфраструктура за пренос на електроенергия, газ и интернет. В българската „Визия“ е записано, че инфраструктурният коридор „Север-Юг“ може да бъде допълнително модернизиран с изграждането на връзки с добавена стойност, а между коридор „Север-Юг“ и коридор № 8 би било целесъобразно да се изгради стратегическа връзка. Оттук нататък, обаче, ще трябва да се промени и начинът на водене на разговори, например с Гърция, чиито икономически мотиви срещу тунел под Маказа са неприемливи, а освен това не допуска и изграждане на пътища от по-висок клас.

България има нужда и от други проекти, които отговарят на критериите за свързаност и полза и за съседни страни. Така например, на конференцията „Инициативата „Три морета“- Единство, Иновации, Свързаност“ на 08 юни 2021 г. в София бе подчертана необходимостта от изграждане на мостове на р. Дунав с пътни трасета и железопътни линии, обосновано с факта, че докато в отделни участъци на реката средното разстояние между мостовете е 5 и 18 км, то между „Дунав мост“ и „Дунав мост 2“ разстоянието е над 300 км. Но с подобна идея още през 2007 г. една немска фирма обикаляше напразно български ведомства в София.

До май 2021 г. все още нямаше нови предложения от българския железопътен транспорт за проекти в тази област освен за трасето Русе–Варна–Бургас–Александруполис.

На критериите за одобряване биха отговорили и проекти за обновяване на морски пристанища. А България изостава от Румъния, която разшири и модернизира например пристанището Констанца и без да е имало Инициатива като настоящата. През май 2021 г. стана известно, че вече се водят разговори с Фонда за строеж на едно пристанище и за придобиване на второ такова. А Джо Филипс, старши инвестиционен директор на Фонда, призна, че краткосрочният им интерес е насочен към пристанища и газохранилище.

Във втория сектор на Инициативата – енергийния – разбира се, че не са достатъчни само два проекта (разширяване на газовото хранилище в с. Чирен и сола-

рен парк до Първомай), но преди да получим финансиране, за което да сме предложили приемлив проект, трябва да сме в състояние да формулираме своя стратегия, а при опита за такъв през февруари 2021 г. за периода 2030-2050 г. липсваха дори препоръчаните от ЕП планове, да не говорим за оценки на измененията на климата и за преодоляване на щетите, за рисковете, няма визия за заместване на блоковете 5 и 6 на АЕЦ Козлодуй след 2030 г., както и визия за развитието на българската индустрия.

По отношение на *третия основен стълб – дигитализацията* – макар и малко да закъсняваме, тенденцията е неизбежна: компаниите ускоряват дигитализацията си с изпреварващи темпове, като изпълняват само за 2–3 години плановете си за петгодишен период, ускоряват автоматизацията, за да намалят разходите, 31% от тях въвеждат нови и модерни технологии, 29% се фокусират върху скоростта и ефективността на производството. Този оптимизъм обаче не трябва да успокоява, защото в останалата част на Европа над 50% от чуждите компании вече считат, че след кризата ще увеличат използването на дигитални технологии в практиката в дългосрочен план. България разполага с експертен потенциал в тази технологична сфера и може би ще е удачно да се фокусират усилията му върху изкуствения интелект и квантовия компютър, който ще повлияе върху криптирането, оптимизирането, големите данни и откриването на химически съединения; мирното използване на ядрения синтез, който ще позволи завинаги да се решат проблемите на глобалното енергийно осигуряване с неограничена, чиста и сигурна енергия; генетиката в медицината и др. 5G свързаността и оптичните мрежи ще бъдат ключов фактор, който ще помогне на Европа да развие с по-бързи темпове своята дигитална икономика, дигитализацията на услугите и индустриалните процеси, както и да намали разходите.

Идеята за създаване на *мрежа от агенции в областта на иновациите и научните изследвания* ще отговори на интересите ни и на желаното повишаване на стандартите. Представеният на 9 март 2021 г. План за действие „Цифрово десетилетие“ е обнадеждаващ сигнал за нов технологичен старт с амбициозни цели за засилване цифровата конкурентоспособност на ЕС и намаляване зависимостта му от САЩ и Китай. Дигитализираната икономика и изкуственият интелект са предмет на регулиране в ЕС от 2018 г. и оттогава ежегодно се приемат съответните документи. Редица страни членки на ЕС изготвиха свои стратегии. Може би е време вече такива стратегии да достигат до по-широки обществени слоеве, за да се сблъскат с критичните мнения на онези, чийто живот ще бъде променен.

Върху управлението и практическото изпълнение на проектите, обаче, ще влияе дефицитът на визии в отделните сектори, както и голямата дистанция

между експертността и организационно-управленския опит в България за подобни мащабни проекти.

Между крайности и реализъм в българските коментари

В българските коментари по темата се очертават две крайности, които са резултат от липса на съвременна или провеждането на слаба информационна кампания, силната фрагментация на общественото мнение и рязко влошените отношения между Запада (САЩ и ЕС) и Русия.

Едната крайност приписва на Инициативата „военно-политически“ характер и цели. За това, обаче, има друга „писта“ и на нея е НАТО. Друг е въпросът, че съчетаването на икономически и военен натиск, на хибридни и военни методи от външни сили в разрез с интересите на местните държави в региона може вече да оформи една тревожна тенденция. Но да се обявяват за „сигурен път към война“ усилията да се съберат на едно място бизнес, правителства и инвеститори и в изоставащата страна да влязат три пъти повече инвестиции, отколкото е внесла, е анализаторско „постижение“, което след като го проследите, виждате, че всъщност е породено или от желанието за личностни нападки или от идеологическа обремененост. Единственият им аргумент е, че „инфраструктурата може да се използва за настъпателна операция“. Макар сред авторите да има и известни имена, фактологическите грешки (Инициативата била създадена през 2018 г.) и изрази, като „стоящите зад Инициативата ще воюват с Русия, с гражданите на страните участнички“, издават освен пълно непознаване на съдържанието и смисъла, но и умишлено и грубо подвеждане.

Друга по-издържана теза от тази група критики се фокусира върху ЕС, който като структура бил по-тромав и вече неудобен, докато малките държави от Инициативата „Три морета“ били по-лесно управляеми през комплекса на антикомунизма и по-склонни за радикално общуване в международните отношения. Но тезата им, че се формира нов блок на ЕС, потвърждава, че авторите не са наясно с основната цел на Инициативата, която е насочена точно в обратната посока.

Във втората група коментари безкритично се набяга на това, че „Три морета“ укрепва ЕС, или безрезервно се подкрепя ролята на САЩ, без да се влиза в дълбочина на преследваните интереси. А известен лидер на нова политическа партия свежда всичко до това, че „Инициативата „Три морета“ ще защитава демокрацията“. Но и този подход не

съдейства за разкриване на истинските проблеми, омаловажава националния егоизъм. И тук липсват каквито и да било предложения относно интересите и ползите за България в перспектива. А критиките, че проектите били на пазарен принцип, също е един вид „постижение“ в мислене в категории на „усвояване“, в които едно предишно правителство в България достигна рекордни висоти.

Едва през пролетта на 2021 г. започна да се оформя все още слабата експертна група на отразяване на проблематиката на Инициативата „Три морета“ в общественото информационно пространство в България, в специализирани издания, на конференции, които се броят на пръсти, в редки случаи в електронни издания, в които се дава една сравнително обективна картина, има анализ и полезни предложения.

Крайните и неверни оценки изместват фокуса от действителните проблеми. Затова в такива случаи обикновено не се посочва алтернатива. Да напуснем ли „Три морета“? Не можем да се преместим в друг географски регион. Да прекъснем коридори №4 и №8 и да се изолираме на остров? Да се откажем от чужди инвестиции? Да се противопоставим на свързаността, за която до вчера се обявявахме за гарант на Балканите? Или да продължим безплодните спорове дали дъждът е полезен за реколтата или ще ни донесе наводнения?

Предизвикателството пред нас има три съставни части: как да използваме успешно отпускните от Фонда финансови средства за класирали се проекти, да не позволим откъсване от Брюксел и да бъдем мост, а не стена срещу Русия и Изтока.

Очевидно е, че тук е необходим висш пилотаж в дипломатията. Защо Германия поиска да влезе в Инициативата? Въпрос на баланс с активността на САЩ и Полша в региона. Немаловажно е отвътре да се влияе и да се противопоставя на опитите на САЩ и Полша за използването ѝ за други свои цели. Предложенията на президента Радев в Талин бяха в посока инициативата да се промени още повече съдържателно. Освен това, критиките, предложенията и действията трябва да бъдат навременни и конструктивни. Зад гърба си имаме безброй горчиви поуки. Дано да са начало на мъдри решения.

Провеждането на срещата на върха на Инициативата „Три морета“ в България е шанс, стига да изиграем тази шеста шахматна партия с повече разум и по-малко безплодни емоции.

4

РУСКИТЕ ЕНЕРГИЙНИ ПРОЕКТИ В ЕВРОПА: ЩЕ ПРЕОДОЛЕЯТ ЛИ „ТРИМОРСКАТА“ БАРИЕРА?

Проф. д.ик.н. Нина Дюлгерова

През последните години Инициативата „Три морета“ постепенно се превръща в един от водещите европейски проекти, който концентрира надеждите и ентузиазма на дванадесет държави, разположени между Балтийско, Черно и Адриатическо море. Геостратегическите цели за физическа и информационна комуникативност на страните от региона са формулирани с термини с висока морална вибрация - единство, иновации, свързаност. Това, обаче, не елиминира многообразието от мнения и позиции, ориентирани към аналогии с полски идеи от миналото и към обвинения в открита русофобска насоченост.

Нееднократно идеята на Хърватска и Полша от 2015 г. се свързва с плана на маршал Юзеф Пилсудски от 1917 г. за създаването на буферна зона от прибалтийските държави, Украйна, Беларус и други страни от региона, която да спре настъплението на Червената армия на запад. Век по-късно съмненията са насочени към по-широките възможности на съвременните технологии, инфраструктурните проекти, както и към военни сценарии за ограничаването на Русия в Европа, най-вече в енергийната сфера.

Факт е, че през двете десетилетия на XXI век политическото напрежение и военни конфликти преминават под знака на енергийното противопоставяне. Политическата воля се оказва решаващият фактор за реализацията или замразяването на почти всеки диверсификационен проект, свързан с конвенционалните суровини (нефт и газ) или с ядрената енергетика.

В контекста на енергийния диалог Европейски съюз - Русия процесите се развиват в широкия спектър на икономически прагматизъм и спорадична политическа конфронтация, чиито резултати не спомагат за дългосрочни конструктивни решения. Геоенергийната спирала на промяната преминава в две основни направления – газовите алтернативни проекти, строителство на нови атомни централи или поддържането на стари (като блок 5 и 6 в АЕЦ „Козлодуй“ в България).

Може да се приеме, че стартът на руската газова диверсификация в европейско направление е поставен през 2005 г. - началото на 2006 г., когато избухва първата газова криза между Киев и Москва.

Украйна е важна газова дестинация в транзита на руски газ към Европа. През газопреносната мрежа преминават над 80% от износа на руски газ. Важен фактор, влияещ върху спорадичните газови кризи между Украйна и Русия, е свързан с политическата промяна, настъпила след т.нар. оранжева революция. След нея се увеличават възможностите на Вашингтон за влияние в Киев. Доказателство за това е и следващата газова криза от края на 2008 г., в която САЩ активно участват.

Засилващата се нестабилност на газовия транзит през Украйна принуждава Кремъл да разработи енергийна стратегия, чиято алтернативна насоченост е в две направления – южно и северно – и чиято цел е заобикаляне на несигурния транзит през Украйна.

Южната тангента първоначално обхваща амбициозни проекти освен в газовата, но и в нефтената, и ядрената сфера. Във всеки един от тях България заема водеща позиция. Сключените двустранни договори между Москва и София през май 2006 г. трасират пътя към реализацията на нефтопровода „Бургас - Александруполис“, газопровода „Южен поток“ и АЕЦ „Белене“. Осъществяването на тези проекти би превърнало България в енергиен център на Балканите, което от своя страна би повишило благоприятно в дългосрочен план стратегическото позициониране на София в субрегионален и регионален план.

През следващите години, обаче, геополитическите измерения на енергетиката се проявяват с пълна сила. В края на 2011 г. и началото на 2012 г. правилството на ГЕРБ се отказва първо от нефтопровода „Бургас - Александруполис“ (въпреки положителната оценка за въздействие върху околната среда), а в края на март 2012 г., под силен американски натиск, българският парламент гласува спирането на строителството на АЕЦ „Белене“. Няколко месеца по-късно правителството на Пламен Орешарски замразява изграждането на газопровода „Южен поток“, чийто проектен капацитет е 63 млрд. куб. м газ. През декември с.г. руският президент Владимир Путин обявява отказа на Москва от строителството на газопровода.

От трите българо-руски проекта единствено нефтопроводът „Бургас - Александруполис“ остана в историята. Другите два проекта в модифициран

вид продължават да бъдат обект на двустранни и многостранни политически преговори, периодичен натиск, най-вече от американска страна. Освен това, не е прекратено и държавното финансиране на различните етапи и модификации, свързани с руските енергийни проекти в газовата и ядрената диверсификация в България.

Първоначално северната газова тангента се олицетворява от газопровода „Северен поток 1“, който независимо от издиганите спорадично препятствия от страна на балтийските държави, успява да бъде завършен през 2012 г.

През 2014 г. се поставя нов етап в газовата свързаност на Русия с европейските страни. Промяната на властта в Украйна преструктурира геополитическото пространство в региона. Връщането на Кримския полуостров в руските граници, както и политическата еманципация на Донецк и Луганск от центъра Киев, създават нова проблемна зона на несигурност в европейската част на постсъветското пространство. Украйна вече губи възможностите си за самостоятелно решаване на въпроси, свързани с нейния суверенитет и ефективна защита на националните ѝ интереси. Създават се условия за устойчив политически контрол върху транзитната газова система. Освен това се поставя началото на превърнало се в традиция периодично подновяване на икономическите санкции срещу Русия. Нещо повече, с лекота се намират разнобразни поводи и причини за разширяването на икономическите санкции срещу руски компании и отделни висши чиновници.

При тези нови условия на засилващо се напрежение между Руската федерация, САЩ и Европейския съюз Москва е принудена да търси варианти за реализацията на северното и южното газово направление към енергийния пазар на Европа. Газовата модификация е съпроводена с повишаване на вноса на руски газ в Съюза. През 2019 г. са отчетени 45% внос на руски газ в Европа, а през следващата 2020 г. този дял е вече 48%. Повишеният дял на руски газ на европейския пазар е свързан с пандемията от „Ковид-19“, която води до намаляване на вноса и потреблението. Освен това, в тези 45% и 48% от продавания руски газ се включва не само продаваният от „Газпром“, но и износът на втечен газ на частната руска компания „Новатек“. Това означава, че количеството на конвенционалния газ, продаван от „Газпром“, е около 40%.

Като част от променената ситуация е подписаният в края на 2019 г. нов договор за транзит на руски газ през Украйна между Москва и Киев, който е за период от 5 години (2020 г. - края на 2024 г.). Руската компания „Газпром“ се задължава да плаща за транзит на руски газ през 2020 г. в размер на най-малко 65 млрд. куб. м газ, а за периода 2021 г. – края на 2024 г. обемът да е 40 млрд. куб. м газ за всяка една година. Тези параметри за пореден път могат да бъдат определени като сериозен мотив газовата политика на Федерацията да бъде съсредоточена върху конвенционалното транзитиране на руски газ през черно-

морската и балтийската акватории към Европа. Освен това, втечненият газ не е обект на политически преговори и икономически санкции.

Руските проекти в тези направления са съсредоточени в преодоляване на откровения натиск при строителството на газопровода „Турски поток“ и неговото продължение през България на т.нар. „Балкански поток“. Този модифициран вариант на проекта „Южен поток“ е с капацитет около 30 млрд. куб. м газ. Тяхното строителство традиционно бе съпроводено с призови за газова диверсификация от други, освен руски, източници. Не последваха, обаче, икономически санкции. Това, което остава да бъде завършено по този проект, са двете компресорни станции край Ресово и Нова Провадия. От съществено значение вероятно и за отсъствие на санкции е фактът, че компресорите са от най-ново поколение, произведени от американската компания „Solar Turbines“.

Призивите за газова диверсификация, която да намали зависимостта от руски газ в България, все още не могат да бъдат удовлетворени. Две са възможностите в тази посока – газовата връзка Гърция-България и използването на втечен газ от терминала край Александруполис. Договореният с Азербайджан внос на 1 млрд. куб. м газ годишно все още не е изпълнен. Причината е в недоизградения още интерконектор между Гърция и България. По тази причина ще бъдат внесени 1/3 от договорения обем и ще се транзитира по резервен маршрут през Сиде-рокастро - Кулата. Другият вариант за газова диверсификация е терминалът за втечен газ край Александруполис, в който България има 20% акционерно участие. Очаква се неговото завършване да приключи в края на 2023 г. и този газ да бъде насочен към междусистемната връзка Гърция - България.

Настоящото енергийно състояние на България не дава основания да се поставя под съмнение политическата воля на София за промяна, но същевременно няма и проекти, завършени и включващи се активно в ограничаването на руското газово присъствие в региона.

Каква е съдбата на руските газови проекти на северната тангента? След като през 2012 г. бе завършен газопроводът „Северен поток 1“, започна изграждането на паралелния газопровод „Северен поток 2“. Отново се възстанови старата картина, в която транзитирането на конвенционален енергиен ресурс се превръща в политически инструмент за натиск и икономически санкции. Независимо от смяната на президентите в Белия дом, американската администрация както при Доналд Тръмп, така и до май 2021 г. при неговия наследник Джо-зеф Байдън, участваха активно в създаването на многобройни препятствия пред изграждането на газопровода „Северен поток 2“. Този газопровод свързва Русия с Германия по дъното на Балтийско море и е с капацитет 55 млрд. куб. м подобно на първия газопровод по това трасе.

От декември 2019 г. се създава устойчив геоенергиен модел за блокиране на изграждането на

„Северен поток 2“. Американският сенат тогава за първи път налага санкции на компаниите, които прокарат газопровода. Санкциите предвиждат откazi в издаването на американски визи и замразяване на американските активи на онези предприемачи и компании, които участват в строителството на газопровода. Мярката е част от Закона за разходите за отбрана на САЩ.

Основните потърпевши от гласувания закон са компаниите, които полагат тръбите на газопровода по дъното на морето и в частност швейцарската „Allseas“, която е собственик на най-голямото в света плаващо съоръжение, поставящо тръбите – „Pioneering Spirit“.

Американските законодатели също така предупредиха, че той ще донесе милиарди долари приход на Русия, което би помогнало на президента Путин да разшири влиянието си в Европа. Под знака на този мотив Вашингтон нееднократно настоява пред Берлин да се откаже от проекта. Германската реакция преминава през спектъра на предпазливо съгласие и категоричен отказ. Една от твърдите реакции на германското правителство е на външния министър Хайко Маас, който определя като намеса във вътрешните работи на страната американския проект за налагане на санкции. Освен това, той добави, че „решенията за европейската енергийна политика се взимат в Европа“.

Близо месец преди срещата между президентите на Русия и САЩ на 16 юни 2021 г. Белият дом излезе със съобщение, че се отказва от санкциите срещу компанията, която стои зад газопровода „Северен поток 2“ – „Nord Stream 2 AG“, и нейния изпълнителен директор Матиас Верних. Президентът Байдън обоснова решението с аргумента да се запазят добрите отношения с Европа. Процесите вече са необратими, доказателство за което са политическите изявления от руска и германска страна. Президентът Путин обяви, че газовият доставчик „Газпром“ вече е готов да запълни тръбата, а канцлерът Ангела Меркел заяви, че Джо Байдън е направил крачка към Германия с решението си за „Северен поток 2“.

Осъществяването на това директно трасе между Русия и Германия поставя посредническата роля на Украйна пред сериозни изпитания. Освен това, променената ситуация би довела до загуби от по 2 милиарда долара от транзитни такси. Според изчисления, представяни вече в Конгреса на САЩ, за Киев това би било 3% от БВП.

Геоенергийната битка в транзитирането на руски газ към Европа по южната и северната тангента вероятно ще продължи и в бъдеще. Факт е обаче, че основните трасета, които очертават кръга около Украйна, вече са реалност, с която трябва да се съобразяват във Вашингтон и Киев. По отношение на газопровода „Северен поток 2“ могат да се очакват политически предизвикателства в Германия, но това ще стане ясно след парламентарните избори през септември 2021 г. Южният газов вектор едва ли ще бъде поста-

вен пред нови предизвикателства, след като вече е строителен етап на територията на Сърбия.

Руските енергийни проекти, обаче, не са само в газовата сфера, но и в областта на ядрената енергетика, където конкуренцията с американските корпорации е динамична и със широкомащабни измерения.

В съвременния енергиен микс ядрената енергетика заема достойно, но изпълнено с много политика и финансови интереси място. В България нещата не са по-различни. Влизането ни в Европейския съюз бе съпътствано от затварянето на първите четири блока на АЕЦ „Козлодуй“, а сагата с АЕЦ „Белене“ продължава и до днес. Вложените милиарди през последните близо 40 години поставят под съмнение използването на вложения сериозен финансов, технологичен и експертен ресурс. Проблемът, обаче, е в неоспоримия факт, че в енергийния XXI век последната дума имат политиките, за които комисионната и гарантираното позициониране във властта са водещи. Няма как по друг начин да се обяснят перипетиите, през които преминава през последните 9 години проектът за АЕЦ „Белене“.

Спирането му на 29.03.2012 г. с решение на парламента създаде измамното усещане за окончателно прекратяване на строителството. След това се премина през съдебните спорове за собствеността на двата реактора, произведени в Русия съгласно двустранните споразумения, които реактори станаха собственост на българската държава и вече няколко години са на площадката на АЕЦ „Белене“. През 2015 г. се направи неуспешен опит за повторно откриване на въпроса за втора атомна централа чрез американската фирма „Westinghouse“. Не последваха нови стъпки до 2019 г., когато държавата започна активен процес за реализацията на АЕЦ „Белене“. Имаше обществена поръчка. Бяха избрани пет от седем стратегически инвеститори – руски, южнокорейски, китайски, американски и френски. Пандемията от „Ковид-19“ се превърна в удобна непреодолима пречка за финализирането на процедурата.

През януари 2021 г. започнаха изненадите в ядрения сектор. Предизвика учудване посещението на американския посланик Херо Мустафа в АЕЦ „Козлодуй“ и формулираното от нея предложение за хибридно решение на бъдещето на ядрената централа в Козлодуй. Предложената идея за използване на единия от двата руски реактора от АЕЦ „Белене“ за строителството на нов VII блок в АЕЦ „Козлодуй“ бе съпроводено със совалки при президента и премиера на Република България. Резултатът беше политическа подкрепа от правителството с многобройни изявления и предложени варианти от премиера Б. Борисов.

Поредната новина, свързана с АЕЦ „Козлодуй“, е обвързана с появата отново на концерн „Westinghouse“. Независимо от факта, че „Westinghouse“ през 2015 г. беше в черния енергиен списък на САЩ, а в началото на 2017 г. обяви своя фалит, ние отново сме обект на неговите интереси. Преди седмици излезе информация, че между АЕЦ „Козлодуй-Нови мощности“ и

„Westinghouse“ е подписан договор за анализ относно възможностите V блок да бъде захранван с ядрено гориво от „Westinghouse“ в руските реактори ВВЕР-1000.

Паралелно с информацията относно бъдещето на ядрената ни енергетика се появиха още новини, които засилват усещането за търсенето на лесни пари и за неясна перспектива. Излезе съобщение на АЕЦ „Козлодуй-Нови мощности“ за меморандума с „NuScale-Power“ за развитието и използването на малки модулни реактори на терена на АЕЦ „Козлодуй“. Съгласно подписания меморандум „NuScale-Power“ твърди, че е способна да достави през 2027 г. първия модул за мощността от 60 MW, която предполага да е от 12 модулни реактора. В публичното пространство бе посочена и стойността на проекта - 6,1 млрд. долара.

Няма значение, че теренът, определен за VII блок на атомната ни централа, управляван от АЕЦ „Козлодуй-Нови мощности“, има екооценка само за инсталиране на оборудването от АЕЦ „Белене“, за друга руска технология и за реактор AP-1000 на американската „Westinghouse“. Инсталирането на нова технология, която при това все още не е лицензирана в Европа, означава нова екооценка и отлагането на проекта в необозримо бъдеще.

Въпросителните, свързани с реализацията на тези взаимноизключващи се варианти за развитие на българската ядрена енергетика, са много. Това се отнася както до засилилия своята активност в АЕЦ „Козлодуй“ концерн „Westinghouse“, така и до примамливото на пръв поглед предложение на „NuScale-Power“. Доста авантюристично звучи предложението за използването на руските реактори от АЕЦ „Белене“ на площадката на първата атомна централа. Продължава да предизвиква удивление фактът, че почти готовият проект АЕЦ „Белене“ е отложен за неизвестно време. От какво всъщност се отказва България, влизайки в поредния кръг от външна корпоративна съпротива?

Проектът за АЕЦ „Белене“ има близо 40-годишна история и е оптимално съчетание на няколко характеристики – повишена икономическа ефективност на производството, скъсени срокове за изграждане и реализация, конкурентни цени на електроенергията и дълъг проектен ресурс, като при това безопасността и грижата за хората и околната среда остават висш приоритет.

Системите за безопасност са проектирани така, че да устоят на откази, включително по обща причина, и да са в състояние да изпълнят функциите си при загуба на електрозахранване. Това предопределя и спазването на конкретни изисквания, както следва:

- Всяка система за безопасност да има няколко канала, като всеки от тях е в състояние изцяло да изпълни възложената му функция за безопасност;
- Броят на каналите (четири) да е така определен, че да може да се удовлетворят съвременните критерии за прилагане на принципа на единичен отказ, а конфигурацията им е реали-

зирана по начин, който осигурява тяхната защита от едновременен отказ по обща причина;- Всяка защитна система за безопасност да се състои от активна и пасивна част, като всяка една от тях е в състояние да изпълни възложената ѝ функция по безопасност;

- Управляващите системи за безопасност да са проектирани, като се изхожда от условието, че отказът в системата предизвиква действия, насочени към осигуряване на безопасността;
- За предпазване от операторски грешки да се използват автоматични системи, които предизвикват защитни действия и блокират управляващите действия на оператора, ако те нарушават изпълнението на функциите за безопасност;
- Активните системи за безопасност да се захранват с електроенергия от независими източници (дизел генератори), реализирани в съответствие с изискванията към осигуряващите системи за безопасност.

Доказан във времето факт е, че в сферата на ядрената енергетика (примера с 3 и 4 блок на АЕЦ „Козлодуй“) България изразходва многомилионни средства от държавния бюджет, които не водят до позитивни резултати. В този контекст се развиват процесите, свързани с АЕЦ „Белене“.

През лятото на 2016 г. излиза решението на Арбитражния съд в Женева, което постановява, че Република България трябва да изплати на изпълнителя „Атомстройекспорт“ изработеното дотогава оборудване, чиято стойност е около €620 000 000. Номиналната топлинна мощност е 3010 MW, а нетната полезна мощност – 1011 MW.

Доказаните устойчиви параметри, както и милиардите, изразходвани за оборудването, за пореден път потвърждават тезата, че не прагматизмът, а корпоративният интерес са постоянен ориентир за проекти в енергийната сфера. В действителност, ако започне сега неговото строителство, до 7,5-8 години тази атомна централа може да заработи. Предложенията за модифицирани варианти за 7 и 8 блок на АЕЦ „Козлодуй“ или използването на модерните малки модулни реактори са много съмнителни за реализация в близко бъдеще. Предложението за хибриден вариант за VII блок трябва да премине през един период на стриктно спазване на европейските изисквания за подобно строителство, което обикновено продължава между 13 и 15 години.

Още по-интересен е казусът с малките модулни реактори, чиято приложимост в АЕЦ „Козлодуй“ е обвързана с много неизвестни. В последно време специалистите дискутират какво представляват малките модулни реактори и тяхното приложение. Факт е, че в световен мащаб съществуват 50 проекта, свързани с разработването на малки модулни реактори. Само че единствената страна, реализирала такъв проект, е Русия с пускането на плаващата АЕЦ „Академик Ломоносов“ през 2020 г. На суша все още няма реализиран такъв проект. Това означава, че обещанията, дадени от „NuScale-Power“, са действително в сферата на добрите пожелания. Може би

ще попаднем отново в ситуация, подобна на тази с американските изстребители F-16, които още са на картинка. Дали към 2027 г. българският данъкоплатец няма да плаща отново солидни суми за малки модулни реактори на хартия? Друго важно обстоятелство е, че подобни реактори не са получили одобрението на европейските институции.

При така създалата се диверсификационна ситуация се оказва, че всяка една от двете американски фирми преследва свои финансови цели, които са далеч от решаване на ядреното бъдеще на България, от една страна, а от друга, имат сериозната държавна подкрепа, доказана от активната дейност на американския посланик тук. Големият въпрос е доколко американският експеримент в ядрената сфера ще бъде само безобиден опит за получаване на милиарди печалба или ще доведе до ликвидирането на българската ядрена енергетика.

Освен това, несъобразяването с европейските разпоредби и правила едва ли ще помогне за успешна реализация на изпълнените с много въпросителни американски проекти. Тук не може да бъде пренебрегнат и още един важен фактор при решаване на бъдещето на АЕЦ „Козлодуй“ – Русия. Независимо от уверенията на българското правителство, че ще има разговори на тази тема с представителите на „Росатом“, може би използването на американско ядрено гориво, както и строителството на VII блок на АЕЦ „Козлодуй“, ще се решават в рамките на българо-американския корпоративен диалог. Предвид досегашния модел на общуване едва ли може да се очаква положително развитие и защита на българските национални интереси в тази област.

Активизирането на Инициативата „Три морета“ върви паралелно с устойчивостта в отстояването на американско-европейското единство срещу разширяване на руското влияние във всяка политическа, икономическа или социална област. Процесите вървят паралелно, но няма как да не бъдат изследвани в комплекса от многовекторни процеси, които изненадващо водят до открития фронт, който американските корпорации водят срещу елиминирането на Русия в ядрената енергетика в България и Чехия през последните месеци чрез използването на политически и дипломатически средства. Примамливо звучи и думата промяна, с която да се аргументират радикализма в риториката и действията.

За пореден път се доказва, че в енергийния XXI век политическият фактор е този, който предопределя резултатите от всеки алтернативен проект, свързан с конвенционалните суровини, но и в сферата на съществуващите или строящи се ядрени централи. През последните години и месеци се наблюдава засилващ се стремеж към използване на разнообразни средства в сферата на скандали, свързани с използването на нервнопаралитичното средство

„Новичок“, шпионски истории или повдигане на обвинения за взривове на складове с боеприпаси. Общото между тях е отсъствието на убедителни доказателства, но това не пречи да се увеличава броят на експулсираните руски дипломати. През последните две години България постави своеобразен рекорд в тази посока. Чехия, обаче, успя впечатляващо да изгони 2/3 от руското посолство в Прага.

Няма как да не се отбележи, че скандалът удобно съвпадна със заключителния етап на избор на компания, която да строи нов блок в АЕЦ. Предсказуемият победител компанията „Росатом“ бе отстранена и на нейно място се появява американската фирма „Westinghouse“, която е позната и в България с подозрителната си активност в ядрената енергетика.

Устойчива практика е активното участие на политици и дипломати в обсъждането и решаването на енергийни проекти, чиято стратегическа значимост се проявява чрез поведението и средствата, които се използват. Не може да бъде елиминиран фактът, че все още транзитирането на конвенционални суровини може да бъде мотив за създаването на проблемни зони за сигурност или избухването на военни конфликти. Независимо от развитието на новите технологии, все още познатата политическа конфигурация за преодоляване на конкуренцията с всички позволени и непозволени форми и средства продължава да е актуална. Все още светът на междудържавната консолидация или конфронтация определя настоящите и бъдещите процеси, но вече в контекста на засилваща се непредсказуемост.

Актуализирането на идеи със стогодишна давност, както и тяхното осъвременяване в контекста на засилващия се регионализъм, дават аргументи в посока на отстъпление от регионалните към субрегионалните съюзи. Позитивизмът в този случай би трябвало да се търси в разширяващите се, а не в ограничаващите се в региона възможности.

В този контекст Инициативата „Три морета“ може да бъде не вертикалът на конфронтацията между Истока и Запада, а трансмисия на преговори и сключване на взаимноизгодни договори, които да водят до икономически просперитет и политическа стабилност.

В навечерието на срещата на върха на държавите членки на Инициативата „Три морета“ може да се отбележи, че в двете сфери, в които има политическо присъствие и опити за контрол, и некоректна конкуренция, противопоставянето Вашингтон-Москва продължава. В газовите диверсификации руските проекти преодоляват успешно политическите предизвикателства и икономически санкции. В ядрената сфера играта е с продължение. Това означава, че „триморската“ бариера едва ли ще бъде препъникамъкът за руското енергийно присъствие в региона на Балтийско, Черно и Адриатическо море.

5

ТРИТЕ МОРЕТА И ЕДНОТО ОТ ТЯХ: ОСТАНА ЛИ МЯСТО ЗА РЕГИОНАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО В ЧЕРНО МОРЕ?

Доц. д-р Маруся Любчева

Интересът към морските територии винаги е бил и днес остава сериозен. От зората на човешката цивилизация хората са се заселвали около големи водни басейни по различни причини – водата осигурява благоприятни условия за живот, бързо придвижване, усещане за свобода. В много страни животът започва от крайбрежните райони, викингите са известни мореплаватели и са се заселвали основно в крайбрежните зони, в Средновековието заради морето се издигат Венеция и Генуа и за повече от два века са водещи морски държави в средиземноморския басейн. За моретата са се водили войни по суша и по вода, изграждали са се флотилии, част от които за военни действия, други за търговия, която по море се е осъществявала по-лесно. Моретата и океаните са осигурявали и осигуряват високо ниво на свързаност, ресурсност и препитание, поради което всяка държава проявява стремеж да получи излаз на море. Битките за моретата са не по-маловажни от битките за сушата, но все пак не всички държави имат привилегията да бъдат „морски“. България също не прави изключение – голямата река Дунав и делтата ѝ към Черно море открива перспективата на новата държава. Безкрайни са легендите и митовите за моретата и океаните, както безкрайни са и битките за придобиване на морски територии. Европейската география също винаги е била една от основните причини за специалното отношение на Европа към моретата и океаните. Моретата са играели водеща роля в развитието на европейската култура, идентичност и история и днес продължават да са важна част от политиката на ЕС. Морските зони на Европа днес заемат впечатляващи територии. От 27 страни членки на ЕС, 24 имат излаз на море (море – като събирателен израз на морета и океани). Оценяването на факта, че бъдещето и развитието на държавите зависи от дейността на пристанищата, водния транспорт и търговията по море, е важна предпоставка за съвременното развитие на междудържавните отношения. Една държава по-лесно търгува по море и плавателни реки, защото по този начин се избягват митата и бавенето по митниците за проверки. Държава, която има достъп до водните басейни, може да поддържа търговски отношения с повече държави по света. Речното плаване

също се развива, като се изграждат канали и шлюзове за улеснение. Трябва да се отчита също, че в много държави морските градове вървят по-напред в много отношения от вътрешните. В базите данни на различните агенции на ЕС се посочва, че между 3% и 5% от brutния вътрешен продукт (БВП) на Европа се оценява като генериран от индустрии и услуги, базирани в морето, без да се включва стойността, свързана със суровите материали като нефт, газ или риба. Морските региони дават около 40% от БВП. Много от жителите, обаче, както на морските, така и на останалите територии, нямат необходимите познания, за да оценят значимостта на моретата и океаните. А тя има различни измерения – политически, социални, икономически, екологични. И всяко от тези измерения дава своя отпечатък към качеството на живот. Въпреки това, гражданите не винаги са добре информирани относно важността на океаните и моретата в техния живот. Те знаят колко важна е водата, но може би не правят връзка с това, че голяма част от нея се рециклира от океаните като дъжд или сняг. Те се притесняват за промените в климата, но не винаги виждат ключовата роля на океаните в модулирането му. Те печелят от възможността да купуват евтини продукти от целия свят, но не виждат колко сложна е логистичната мрежа, която докарва тези продукти при нас.

С български привкус цитирам Йоан Екзарх, който е произнесъл знаменитата фраза „Морето събира всичко далечно“. Ако се доверим на казаното, то проектът „Три морета“ намира своя смисъл в съвременното. Но съвсем не е просто да се разберат всички замисли, скрити и открити послания, както и тълкуванията им около този проект. Много „за“ и много „против“, между които стоят няколко приоритета, които по никакъв начин не се разминават с основните приоритети на политиките на участващите страни и тези на ЕС: икономически растеж; инвестиции; енергийна сигурност; синя икономика; интелигентна свързаност; борба с климатичните промени. Без подтекстове това означава, че сътрудничеството между страните от Инициативата „Три морета“ и техните партньори ще доведе до по-силна, по-обединена и по-конкурентоспособна

Европа на международната сцена. Всяка инициатива оправдава целите на инициаторите си. Инициативата обхваща три морета и по няколко държави, чиито територии лежат на бреговете им, но няма как да не се съотнесе със съответните морски региони като цяло. „Три морета“ стъпва на вече утвърдени стратегически документи на два от участващите морски региони – Съюза за Средиземноморието и Стратегия за развитие на Балтийски регион. Двата процеса са незаобиколими в стратегирането на новата Инициатива. Това е съществен принос за формулирането ѝ по начин, който няма да се загуби в сложните лабиринти нито на европейската, нито на международната политика. Важно е да се отбележи, че региони, които са стабилизирали своите вътрешни пространства чрез изработване на стратегии за своето развитие, са достатъчно устойчиви партньори за външно сътрудничество. Изграждането на Съюза на Средиземноморието и на Стратегията за Балтийския регион е част от политиката на ЕС. Интересна е съпоставката на ситуацията с Инициативата „Три морета“ със създаването на Съюза за Средиземноморието.

Предпоставките за успеха на Средиземноморския съюз са свързани с установяване на отношения между участващите държави, преодоляващи неравенствата, структурни затруднения от социално-икономически и институционален порядък. Решението за създаването на Средиземноморския съюз през 2010 г. е предшествано от събития и дискусии, определени от Барселонския процес, стартирал през 1995 г. с Евро-средиземноморската конференция на министрите на външните работи, продължило през съобщение на ЕК. Целта да се създаде пространство на мира, стабилността и благосъстоянието е достатъчно примамлива, макар процесът да не е толкова гладък, колкото изглежда от заглавията на документите. Противоречията между участващите държави, както и между някои от държавите членки на ЕС, удължават процеса. Но от „ябълка на раздора“ създаването на Съюза се трансформира в успешен за ЕС проект. Оценката на Съюза за Средиземноморието се изразява в засилване на регионалното и многостранно измерение на евро-средиземноморските отношения и възможностите за изграждане на пространство на мир, сигурност и благоденствие за население от 800 милиона. Този съюз предлага идеална рамка за отговор на социално-икономическите предизвикателства, за насърчаване на регионалната интеграция и гарантиране на едновременното развитие на държавите партньори.

Изграждането на Стратегия за Балтийския регион извървява друг път. Това също е процес, лидиран от ЕС, но при сериозен ангажимент на страните от региона, с основни цели: „спасяване“ на морето; свързване на региона чрез по-добро взаимно свързване на енергийните и транспортните системи на държа-

вите в региона, включително и в най-отдалечените райони; увеличаване на просперитета чрез премахване на пречките пред вътрешния пазар на Балтийския регион, разработване на общи икономически, културни и туристически основи и насърчаване на иновациите със Съвместната научноизследователска и развойна програма за Балтийско море“.

Свързана е с много фактори, но има няколко основополагащи, които предопределят финалните договорености – държавите, които участват, имат близки характеристики както в политическо, така и в икономическо и социално отношение; имат близки цели за собственото си социално-икономическо развитие и визии за бъдеще. Имали са и близки по съдържание исторически периоди. Създаването на общи перспективи, основано на липсата на конфликти и претенции, общите цели, както и подкрепата на ЕС за изграждането на стратегията, са едновременно резултатноориентирани действия. Разбирането на ЕС, е че големите регионални обединения са способни в по-голяма степен да отговорят на социалните, културните, икономическите, екологичните, демографските и политическите предизвикателства, както и на предизвикателствата, свързани със сигурността, е определящо в лидирането на процеса и изграждането на Балтийската стратегия.

Освен изградените стратегии в тези два морски региона те имат установени дълговременни традиции в изследователските дейности и научни изследвания на културните, исторически и обществени процеси. Това способства за съхраняването на културно-историческото наследство, традициите и езиковите характеристики, създава перспектива за сплотяване на обществата към идеите на обединението, които носят стратегиите.

Третият морски регион, тангиращ към Инициативата „Три морета“, е Черноморският регион. Достатъчно сложен, нехомогенен, един от постоянните примери за регион със „замразени“, както и нововъзникващи конфликти. Погледът ни трябва да е отправен и в исторически и в бъдещ план, за да намерим пресечните пространства, в които този регион се ситуира към останалите, и дали и как неговото включване в новата инициатива ще даде принадлежна стойност.

Какво ще внесе Черно море в Инициативата „Три морета“:

1. Една дългогодишна традиция на съвместна грижа за едно море – Черно море;
2. Нов поглед и перспективи за социално-икономическо и технологично развитие, провокирани от европейското преоткриване на Черно море и сериозния набор от документи за развитие на Черноморския регион, приети на европейско ниво;

3. Нов импулс в съхраняването на черноморската култура, културно-историческите коридори, езиково разнообразие и взаимодействие на национални идентичности;
4. Продължаващо научно сътрудничество за развитие на морски индустрии, овладяване на нови изследователски територии и съхраняване на морските и крайбрежни пространства;
5. Изграждане на отношения, базирани на прагматизъм и приоритетни зони.

Не може да се пропусне едно определение за Черно море, датиращо от много отдавна, като „кръстопът между Изтока и Запада“. Очевидно и днес не можем да излезем от него, а няма и причина да го правим.

Исторически погледнато, това е най-старият процес на изграждане на единодействие, чието начало е в 1992 г. с приемането на Букурещката конвенция. И ако днес се говори отново за Букурещки формат, то той трябва да надгражда принципите, без да добавя елементи, които не съответстват на идеята за равноправно и мирно сътрудничество на страните около Черно море. Присъединяването на нови членове следва да отговаря на изначалната идея, която се развива оттогава до днес последователно и постепенно с различна интензивност. Процесът на сътрудничество, вътрешно за Черноморския регион, върви без прекъсване, макар все още целите да не са постигнати напълно. Създаването на институционалност – ОЧИС и ПАЧИС, формиращи предпоставки за висок синхрон между участващите 6 литорални и още 4 от широкия Черноморски регион страни, е важна част от черноморското сътрудничество (в ОЧИС вече членуват 13 страни). Постепенното изграждане на конструкта на това черноморско взаимодействие води до създаване на система от критерии преди всичко за опазване на Черно море като уникална екосистема и благоденствие на жителите по крайбрежните региони. По-сериозна система от регулации е създадена след приемането на България и Румъния в ЕС, когато всъщност Черно море беше преоткрито като европейско море и то стана граница и част от общата морска територия на Съюза. Повече от очевидно е, че 2007 година не се явява водораздел в политиките за Черно море, но може да се възприеме като катализатор на продължаващо сътрудничество с надградени цели. Сътрудничество, което да „възприеме“ принципите за солидарност, концентрация на ресурсите, програмиране, допълняемост, партньорство и което да се прилага и разпространява от двете страни членки на ЕС и една от страните кандидат-член. Една от отворените към новите страни членки политики на ЕС беше тази за Черно море, вече форматирана като политика за Черноморски регион. Днес, 14 години по-късно, Черно море става третият морски ареал в една осъвременена Инициатива „Три морета“, обединяваща много повече усилия, ресурси, човешки капацитет

и надграждаща досегашните инициативи на всеки индивидуален морски регион.

За да оценим какъв ще бъде приносът на Черно море и в Инициативата „Три морета“, е необходимо да се разгледат неговите особености, специфики и преди всичко способността на страните за осъществяване на сътрудничество, което ще се трансферира към новите цели. Трябва да се разгледат влиянията двупосочно – с какво ЧР ще повлияе в „Три морета“ и с какво „Три морета“ ще повлияе в ЧР. С други думи, кой и как влияе и е повлиян от това партньорство. В контекста на множеството коментари за позитивите и негативите от създаването на този проект и участието на България в него, трябва да се обърне внимание на участващите страни, както и на това, че участващите страни по един или друг начин са свързани със сътрудничество в индивидуалните морски региони. Кои са членовете на „Три морета“? Австрия, България, Естония, Латвия, Литва, Полша, Румъния, Словакия, Словения, Унгария, Хърватия и Чехия: две от Черноморския, две от Средиземноморския, 4 от Балтийския и 4 вътрешни неморски държави. Страните от съответните морски региони имат своите ангажименти към тях, тъй като са подписали всички документи, устройващи съответните статuti. Прави впечатление също, че във всички морски региони членуват още държави, за които няма да е безинтересно как протичат процесите в новата Инициатива. Русия, която не е част от Инициативата, е едновременно част от Черноморския и Балтийския регион. Както и Гърция, която не е част от Инициативата, но е едновременно част от Черноморския и Средиземноморския регион. Критериите за участие в Инициативата „Три морета“ не звучат морски, вероятно не достатъчно добре аргументирани, но на практика предлагат свързване на три морски региона, всеки от които има съществен принос в много от политиките на ЕС – кохезионна, енергийна, социална. Търсенето на сътрудничество за устойчиво икономическо развитие, енергийна ефективност, благосъстояние на гражданите в контекста на зелената сделка и синята икономика, които са водещи в програмния период 2021-2027 г. на ЕС, звучи примамливо. Ако до момента се говореше за синергизъм в Черноморския регион, защо да не се говори за морски синергизъм по оста Балтийско - Средиземно - Черно море? На фона на нееднозначните критерии за участие, това е по-вярната посока на партньорство вместо изграждане на оси на противопоставяне, противодействия, щитове и още по-малко такива с военен привкус, каквито тълкувания се правят. Това е продуктивният подход, още повече че „морски синергизъм“ е термин с многофункционално значение. В този смисъл, темата „Трите морета и едното от тях: остана ли място за регионално сътрудничество в Черно море?“ е актуална, от една страна, защото Черно море става част от триъгълник, определящ близки приоритети на политиките, от друга страна,

защото ще продължава да е пример за изграждане на сътрудничество в продължителен период от време с участници, твърде различни по политически, икономически, социални, културологични характеристики, от трета, защото в широкия Черноморски регион то вече сътрудничи със Средиземноморието (чрез Гърция).

Инициативата предлага диалог и свързаност между Черноморския, Балтийския и Средиземноморския региони с акценти върху състоянието на междудържавните отношения, прилагането на международните норми, преодоляване на политически предизвикателства и рискове, обезпечаване на енергийна сигурност, реализиране на макрорегионално сътрудничество и политика на сближаване. И трите морета са гранични за ЕС. Макар да имат различна история и характеристики и да са изправени пред различни конкретни предизвикателства – териториални, икономически, социални и екологични, морските региони, гранични за ЕС, се нуждаят от специфични решения. Европейското териториално сътрудничество надхвърля националните граници и развива потенциала на различните територии. Морската свързаност в ЕС ще определи не само успеха на синята икономика в отделните морски страни, тя ще допринесе за съхраняване и ефективно използване на морските ресурси, ускоряване на синия растеж и устойчивото развитие, както и изследователско сътрудничество. Това е политика, базирана на нови подходи и концепции за ролята на ЕС в новата обстановка, свързана с очакванията на милиони европейски граждани.

Черноморският, Балтийският и Средиземноморският региони се нуждаят от политика на признаване териториалното разнообразие в Европа, гъвкавост и синергии между различните равнища на управление.

Безспорен факт е, че сътрудничеството между страните в Черноморския регион до 2007 година се развиваше основно чрез ОЧИС и ПАЧИС, както и Черноморската комисия в Истанбул, колкото и с променлива интензивност да се случваше това. След 2007 г. техните действия бяха усилены с политики и дейности на европейско ниво. Не би било пресилено, ако кажем, че Инициативата е продължение на идеите на Черноморската синергия от 2008 г. (Черноморско взаимодействие), с която Черноморският регион „се влива“ в „Три морета“. Има още съществени елементи, с които черноморският регион е атрактивен за „Три морета“. Например ОП „Черноморски басейн“ 2007-2013, 2014-2020, която през двата програмни периода на своето съществуване обедини усилията на институции и граждани по основни и важни приоритети за развитието на Черноморския регион.

Безспорно идеите на интегрираната морска политика на ЕС и синята икономика се отнасяха с пълна сила и към Черно море и те намираха своето

присъствие в черноморското сътрудничество, макар в периода 2010-2015 година политиките на ЕС да бяха насочени с по-висока интензивност към Източното измерение. Регулярните срещи на стейкхолдерите в периода след 2010 г. и активността на ОЧИС даваше ясен сигнал за продължаващо и полезно за страните от региона сътрудничество. Важен документ, който често се забравя при обсъждане на сътрудничеството в Черноморския регион, е Резолюцията на ЕП за създаване на стратегия за развитие на Черноморския регион, в която се препоръчва установяването на зона на мир, демокрация, просперитет и стабилност, основана на зачитането на правата на човека и основните свободи и осигуряване на енергийна сигурност на ЕС. Като приоритетни действия, които трябва да защити тази стратегия, са доброто управление, управление на правото, насърчаване на зачитането на правата на човека, управление на миграцията, енергетика, транспорт, околна среда и икономическото и социалното развитие. Конкретизацията на идеите за обща европейска политика в Черноморския регион дойдоха доста по-късно – Бургаската декларация от 2018 година и Общ дневен ред за Черно море от Букурещ от 2019 година. Това са документи-формули, определящи насоките на влиянията, а отговорът на въпроса „Остана ли място за регионално сътрудничество в Черно море?“ трябва да се търси преди всичко в онази практичност в национален и регионален план, която да намери подходящите социално-икономически параметри, за да срещне интересите на гражданите. Тази практичност беше загубена в известна степен в периода след приемане на Черноморската синергия и то поради причината, че страните от Черноморския регион сякаш изчакваха и продължават да очакват някой отвън да насочва усилията им и да определя посоките и документите за сътрудничество. През периодите на изчакване някак незабелязано преминаха през региона няколко съществени идеи за подобряване на черноморското сътрудничество, поставени на обсъждане от България – създаване на Черноморска асамблея, която да надгради идеите на ОЧИС, създаване на балканско-черноморска ос на сътрудничество, която да обедини два важни за световната икономика коридора, както и идеята всяка от Черноморските страни да изготви собствен дневен ред за Черно море, базиран на общите документи, и по този начин да се подготви създаването на Обща стратегия за Черноморския регион. Последното е особено важно от гледна точка на съчетаване на националните интереси на всяка от страните и вмъкване на националния поглед, експертиза и наследство в сътрудничеството. То означава прилагане на принципа „отдолу нагоре“, което осигурява силно териториален подход и разбирането, че за развитието на сътрудничеството между страните от Черноморския регион не е достатъчен подходът „отгоре надолу“ и традиционен инструментариум. Изисква

се синхрон, който да оползотвори регионалния опит, експертност, инициативност и специфика.

Днес повече от всякога въпросът за сътрудничеството в Черноморския регион е определящ за неговото бъдеще, за съдбата на всички създадени до този момент формати, както и за разширяването им по страни от региона, в които могат да се решават въпроси от взаимен интерес. Защото фокусът на това сътрудничество е екосистемата „Черно море“ и гражданите, обитаващи не само крайбрежните, но и вътрешните райони около него. Всяка непремерена интервенция може да лиши гражданите от целостта на екосистемата, от нейната ресурсност, от уникалността на региона, който тя създава. Това е основният стълб, около който трябва да се организират отношенията навътре и навън от региона. Освен това без значение коя от страните на Черноморския регион се включва в нова Инициатива, тя освен себе си представлява и останалите страни, с които я свързва Черно море. Действията на всяка страна въздействат върху останалите, а самата тя е повлияна от техните действия. Това влияние е изключително важно при вземането на всякакви решения за бъдещето на региона. Заблуда би било да се възприеме, че всяка страна е обособена индивидуалност и нищо повече от това. Сътрудничеството в Черноморския регион означава да се въведе морето в живота на хората с неговата история, география, социален, културен и икономически потенциал. Участието на Румъния и България в Инициативата „Три морета“ е участие на Черноморския регион в нея по силата на всички политики, програмни документи, планове и програми, в които те участват като черноморски страни. И ако още поставяме въпроса „Остана ли място за регионално сътрудничество в Черно море?“, то отговорът е категорично „да“, защото работата на терен най-добре ще отговори на предизвикателства, пред които морските страни се изправят, защото има още цели за постигане, а това може да се случи единствено и само в сътрудничество, но и споделеност с други региони и ползване на техните добри практики. Въпрос на отговорност, въпрос на общи дефиниции и възприемане на кооперирането като единствена алтернатива към устойчиво развитие. И ако България не успя да се наложи като лидер в черноморското сътрудничество, няма причина да избягва другото сътрудничество по оста Балтика – Средиземно море – Черно море. Тук тя наистина може да изпълни историческата мисия на мирен кръстопът между Изтока и Запада.

Формати на сътрудничество

Сътрудничеството в региона се реализира на различни нива и в различни формати и за него винаги има място, тъй като страните споделят едно море. И то не принадлежи само на една страна, то принадлежи на всички. И неговото състояние ре-

флектира върху живота на всички. В която и точка на морето да се случи нещо, то ще се почувства от всички. Сътрудничеството в Черноморския регион е движение във времето, независимо от политическите конфронтации, икономическите кризи, социалните неравенства или екологичните инциденти и катастрофи. Перифразата „ние сме в морето и морето е в нас“ е в пълна сила за региона. И това е причината гражданите на региона да са силно чувствителни към всяка интервенция, която може да промени крехкото равновесие, към всяко външно присъствие, което може да им отнеме част от морето, затова търсят решения на всеки проблем, който може да наруши баланса, и търсят тези решения във всеки момент.

По нива сътрудничеството се реализира в различни формати – международно, европейско, национално, регионално, местно, бизнес ниво, гражданско ниво. То намира израз в различни модели – двустранни, тристранни, многостранни. Осъществява се в защита както на националните приоритети и интереси, така и на общи позиции, оформени в различни споразумения, декларации, резолюции. Сериозно предизвикателство за страните от Черноморския басейн е поддържането на отношения с големите наднационални структури, каквито са ЕС и НАТО. Сложността на тези взаимодействия се определя от факта, че три от страните на Черноморския регион са членове на ЕС (България, Гърция, Румъния), една е кандидат-член на ЕС (Турция), три са членове на НАТО (България, Гърция и Турция). От останалите страни повечето са със статут на асоциирани партньори на ЕС, някои се подготвят за членство в НАТО, други все още считат себе си за независими и сами могат да определят посоките, в които ще реализират сътрудничество, в каква степен и в кои зони, макар тенденцията и стремежът към ЕС, пак и към НАТО, да е повече от виден. Върху тези взаимодействия оказват съществено влияние и исторически наславания, геополитическата сложност и различия, геостратегически намерения, които продължават да действат на тази територия. Картината е доста сложна и това е причината да се формира мнение, че в Черноморския регион действат два вида сътрудничества – вътрешни, определяни от отношенията между страните вътре в региона, и външни, определяни от влиянието на външните фактори. Векторите на сътрудничеството са двупосочни, насочени навътре и навън от региона. Последният вектор е много особен – не само поради различията на страните от региона, а поради стремежа всяка от страните да контролира сама тези отношения. Затова често казваме, че повечето страни от Черноморския регион гледат по-често навън от региона и проявяват стремеж за изграждане на отношения с външните фактори, които за определени страни дори доминират над стремежа за изграждане на отношения вътре в региона. За разлика от периода преди промените в

началото на 90-те години, когато сътрудничеството по национално, регионално и общинско ниво заемаше сериозен дял в региона, вътрешното сътрудничество през последните години е сведено до партньорство в проекти по някои Европейски програми и международни фондове. От това произтича и странното усещане, че Черноморският регион очаква някой да предложи стратегии, програми, планове и да организира фондове за неговото развитие – някой отвън. Ниската интензивност на двустранното и тристранно сътрудничество в региона потвърждава този факт. Логиката на това очакване, разбира се, има и своите основания – регионът е бил, е и ще става все по-важен за развитието на останалите региони и структури около него. Вече наблюдаващото се превръщане на Черноморския регион в трансферна икономическа и енергийна зона ще става все по-осезаемо. Всичко това изисква подкреждане на приоритетите на страните и хората, които ще съхранят характера на региона от гледна точка на неговите природни ресурси и преди всичко ресурса на Черно море, от гледна точка на традиционните поминъци на тази територия, каквито са риболовът и всички крайбрежни дейности, от гледна точка на културата, опитваща се да запази и развие традициите независимо от отсъствието на единна черноморска култура и идентичност, от гледна точка на напредващия туризъм, който придобива все по-голямо участие в икономическия растеж на морските територии като цяло. От друга страна, подкреждането на приоритетите може да изведе региона на важно място за останалия свят и той да определя характера на политиките, които ще се развиват в и около него. И затова интересът към него е сериозен. Разглеждайки с днешна дата различните формати на сътрудничество, непременно трябва да се отбележи ниският му интензитет, разпокъсаност и непоследователност, дори в сравнение с периоди преди промените в началото на 90-те години. Картата на сътрудничество в региона е доста сложна. Би било добре да се мисли за изграждане на вътрешнорегионални стратегически партньорства и сътрудничество, от каквито Черноморският басейн има сериозна необходимост. Балансът и равновесието между двата вектора на сътрудничество е необходим и намирането на пресечните точки е от съществено значение за всички страни, особено в кризисни ситуации, от каквито регионът не е застрахован.

Няколко са факторите, които определят характера на сътрудничеството в региона: страните от региона предпочитат да сътрудничат с външни за черноморския ареал страни, разчитайки, че това ще им даде повече перспективи за бъдещо развитие; населението на страните от региона е нехомогенно, исторически формирани диаспорни групи, запазили определен национален статус, населяват Украйна, Молдова и Армения и те формират определени нагласи към страните, от които са мигри-

рали; влиянието на ЕС е достатъчно силно и стремежът към членство в Съюза е ясно изразен, както и индивидуалните отношения със Съюза; силно е влиянието на НАТО и членството на три от страните в Алианса създават предпоставки за организиране на военни бази и военно присъствие. Тези акценти оставят малко пространство за тематично сътрудничество в социално-икономически план – търговия, туризъм, транспорт, услуги, образование и култура – независимо от факта, че точно това сътрудничество се реализира в интерес и с участието на гражданите на страните; наднационално като статут е и сътрудничеството, организирано чрез ОЧИС и ПАЧИС, в които подкреждането на приоритетите е факт, формалните организационни въпроси се движат по правилата на организациите, но ефективността не е особено силна. През последните години ОЧИС преосмисли ролята си и създаде добри перспективи в сътрудничество с ЕК, и особено с Черноморския механизъм за подкрепа изведе на преден план доста от приоритетите на региона и приобщи към решаването им стейкхолдери от всички черноморски страни. Колкото и да са определящи тези организации за сътрудничеството в Черноморския регион обаче, факт е, че ЕС и НАТО са по-известни в гражданските среди, отколкото ОЧИС и ПАЧИС. От друга страна, сътрудничеството с ЕС може да се разглежда със статут на вътрешнорегионално сътрудничество, като се има предвид, че 3 държави са членки на ЕС.

Безспорно сериозен формат в черноморското сътрудничество е гражданският – на европейско и национално ниво. Той осигурява достъп на гражданите до информация, до диалог и участие при формирането на политики и вземането на решения. Създадени са много организации на европейско и национално ниво, в чиито приоритети проблемите на Черно море и региона са ясно акцентирани, някои от тях – с правителствено участие, други – чисто граждански: Организация за демокрация и икономическо развитие – ГУАМ (1997, правителствени нива); The International Centre for Black Sea Studies (ICBSS), (1998, Гърция); Черноморска мрежа на НПО (ЧМНО) (1998, Варна); Черноморски форум за партньорство и диалог (BSF) (2006 г. в Букурещ); Черноморска университетска мрежа (Букурещ, 1998). След присъединяването на България и Румъния към ЕС се създават и други с различен тематичен обхват и големина организации, свързани с проблемите на Черно море, които участват. През 2009 г. ЕИСК призовава правителствата на страните от Черноморския регион, международните регионални и международни организации да включат гражданското общество в регионалния диалог и сътрудничество и да предоставят нова гледна точка по основни въпроси като запазването на политическата стабилност, демокрацията, правовата държава, правата на човека и основните свободи; насърчаването на икономическите реформи, раз-

витието и търговията, сътрудничеството в областта на транспорта, енергетиката и околната среда, както и контактите между хората. В Черноморския регион има огромни възможности и предизвикателства, които изискват координирани действия на регионално ниво с участието на гражданското общество, по-специално в ключови сектори като енергетика, транспорт, околна среда, движение и сигурност, поради което процесът на създаване на граждански структури и сдружения продължава и до днес във всички страни от ЧР: Черноморски институт, Черноморски център за екологична информация и образование (ЧЦЕИО), Черноморски консултативен център за изследване на обществото и сигурността, Национална асоциация „Българско Черноморие“ и др. Не забравяме, че всички политики са насочени към гражданите и в техен интерес и че гражданските структури са неразделна част от формирането и изпълнението на политиките в региона. Особено важно е да се създават и подкрепят националните неправителствени структури, които по най-добрия начин могат да се ситуират в реализирането на конкретни политики и постигането на резултати от интерес за общността, да се увеличи общественото участие в процесите на вземане на решения относно Черно море на всички нива, да се работи за повишаване на капацитета на гражданите да участват в този процес в Черноморския регион. В съвременните условия на технологичност и комуникации е от съществено значение създаването на асоциации, клъстерни структури, хъбове, мрежи с възможности за виртуален обмен на информация, мониторинг и контрол върху морските ресурси. Интересът на гражданите е многостранен и това определя и многостранността на партньорствата, които могат да се реализират, насочени към различни зони, области и сектори на обществено-политическия и икономически живот.

Именно към форматите на сътрудничеството би следвало да се отнесе и споменатият по-горе подход на изготвяне на национални стратегии или планове за развитие на всяка черноморска държава и на тяхна основа да се договори обща стратегическа рамка за развитие на Черноморския регион, т.е. приемането на холистичния подход към всеки общ за региона проект. С какво този подход е по-полезен от подхода на изготвяне на Общ дневен ред за Черно море, реализиран от ЕК? Разликата е не толкова в предприеманите характерни дейности, а в начина, по който тези дейности се извършват, свързват и включват всеки конкретен район и местните общности. На първо място, с ангажираност – всеки национален акт отговаря на конкретните нужди и е предназначен да подпомогне заинтересованите лица в този район за по-добро разбиране на териториалния подход и как той може да се приложи в собствения интерес на общността. На второ място, това се осъществява чрез овластяване на местното население, което най-добре познава както пробле-

мите, така и стремежите на професионалните общности, чрез предоставяне на инструменти и ресурси за развитие и адаптиране на решения за задоволяване на техните реални потребности. На следващо място, защото се осъществява взаимодействие между територията, групите по интерес и стратегията за интегрирано местно развитие. Този подход разчита на свързаността на населението с територията, която е много по-силна от привързаността към външни политики, били и те посветени на същите проблеми. Да се намерят пресечните пространства за общи действия е много по-лесно, прилагайки местни подходи – да се свържат в един възел, може да се нарече морски – морските дейности и проблеми в транспорта, в туризма, в околната среда, в образованието, в науката, в индустрията, които са добре видими на терен. Подредеността на националните идеи за интегрирано морско развитие ще даде възможност за много по-високо качество и шанс за изпълнение на обща стратегия за ЧР. Идеята на интегрирани национални морски стратегии има за цел да се насърчи устойчивия растеж на морските и крайбрежните дейности и устойчивото използване на крайбрежните и морските ресурси чрез създаване на рамка за ефективно изпълнение на морското пространствено планиране във водите на Черно море и интегрираното крайбрежно управление в крайбрежните зони. Кой освен местните и национални общности знае по-добре проблемите, които търсят своето решение? Кой освен гражданите, живеещи и работещи в тези региони, познават детайлно дефицитите в управлението на крайбрежните територии? Т.е. интегрираната морска политика на ЕС като основополагаща философия минава през интегрирани стратегии или планове на страните (всяка страна ще намери най-подходящата форма) и на тази база могат да се определят общите зони, в които страните ще действат заедно. Подкрепата на ЕС е безспорно необходима и в двата случая, за да се осигурят релациите в приоритизирането и в постигането на общи цели. Това е формат, при който могат да се постигнат необходимите критерии, индикатори, които са цел на управлението на морските ресурси и да се изготвят съответните бази данни, чрез които се следи развитието. Текущият формат на сътрудничество в Черноморския регион е смесен отгоре надолу и отдолу нагоре, като се лидира от ЕК. Важно е да се отбележи и още един факт – независимо от познаването на проблемите, често при намерени подходящи решения за тяхното преодоляване, управляващите в различните страни от региона се оказват неготови за съвместни действия или, ако тези действия започнат, те не достигат до крайни резултати. Вероятно това беше и причината за прекратяване на Пилотния проект на ЕП от 2009 година „Екологичен мониторинг на Черно море“ и последващата подготвителна акция „Рамкова програма за развитие на Черноморския регион“. И тук идва политиката на ЕС, която направлява процесите чрез регламенти и директиви. Конкретни примери

за дефицити между националните и европейските стратегически насоки за Черно море при текущо реализиране на сътрудничеството в региона не липсват – например по проблемите на планирането на морските територии. Форматът на сътрудничество всъщност се измества към задължително изпълнение на определени политики. Само един цитат от изказването на Комисаря по околната среда по време на обсъжданията на бургаската Декларация показва това: „Събрахме министрите от региона, за да ги накараме да се подпишат под декларация, за да кажат, че изразяват политическа воля, за да работят заедно и да си сътрудничат. Шестте черноморски държави плюс Молдова имат обща съдба, общо море и общи проблеми, и общи възможности. Целта ни е да намалим проблемите и да увеличим възможностите за сътрудничество в Черноморския регион“. Отчитайки тези особености на взаимодействието, ОЧИС И ЕК организират обществени обсъждания по политиките, които все пак се нуждаят от по-дълго съгласуване, срещи на заинтересованите страни, обединяват се усилията на повече институции и резултатът е важен – процесът се движи. Една положителна стъпка за неговото ускоряване и за по-добро форматиране на сътрудничеството е създаването на Черноморския механизъм за подкрепа (Black Sea Assistance Mechanism) към Генерална дирекция „Морско дело и рибарство“ на ЕК. Инициативата „Три морета“ отваря нови перспективи пред вече утвърдените взаимодействия: Синя икономика – Енергия – Свързаност – Климатични промени. Всичко това може да се разгледа в пресечните пространства на синьото измерение на зелената сделка и в него сътрудничеството между трите морски региона да намери своя „икигай“.

Принципи и модели на сътрудничеството

Въпреки сложната обстановка на влияния, различия и зависимости в Черноморския регион (страните са твърде различни по статус, политически, икономически и социални режими), сътрудничество може да се реализира, като се прилагат съвременни принципи – зачитане на правата на човека, дискриминация на всякакви основания не е разрешена; права на малцинствени (диаспорни групи); диалог; координация; равнопоставеност. Суверенното равенство на държавите предполага, че те зачитат правата на останалите; упражняват на своята територия пълните законодателни, правни и административни правомощия при спазване на общопризнатите норми; вътрешната политика е правомощие на самите държави, но те не трябва да представляват заплаха за мира; равни права и самоопределяне на народите за културно и икономическо развитие; опазване на околната среда и спазване на международните договори относно безопасността на биоресурсите и природните феномени.

За реализирането на сътрудничество трябва да се използват съвременните модели за правото на

избор (да се избира пътят, който страните желаят да следват), правото на свобода (свобода в определяне на вътрешните политики), правото на демокрация (демократично вземане на решения), правото на идентичност (запазването на идентичността и културното разнообразие). Реализирането на тези принципи ще предотврати „калибриране“ на отношенията между черноморските страни в интерес на външни сили и влияния, ще гарантира работа в интерес на гражданите и ще очертае нов тип отношения, които могат да повишат сигурността на региона. Позовавайки се на теориите за изграждане на модели за сътрудничество, може да се определят няколко, които намират приложение в Черноморския регион, но нито един, разработен в пълна мяра и самостоятелно – наднационален, междуправителствен, граждански. Очевидно поради сложността на региона и на взаимодействията на територията на черноморското сътрудничество се прилагат принципи и модели, които са релевантни по-скоро от практическа гледна точка. Дефицитите, които наблюдаваме, са свързани с недостиг на информация, слабост на националните граждански общества, сериозни политически влияния и съществуващи замразени или горещи конфликти, неустойчивостта на партньорствата, което налага да се работи за публичност и откритост, да се създават информационно-комуникационни канали, вместо сътрудничеството да се затваря в един тесен организационно-управленски модел, достъпен за управляващите. Много са предизвикателствата, които стоят пред сътрудничеството: политически, икономически, правни, екологични. И опитите да се преодоляват са създали изключително смесен модел, съдържащ елементи на междуправителствени, междуинституционални, граждански, експертно-професионални взаимодействия и отношения, които носят ползи и резултатност в определени времеви периоди.

Моделите за сътрудничество следват динамиката на развитието на обществено-икономическите отношения, както и политиките в междудържавните отношения в региона, като някои от тях са последователно постоянни, а други са по-нови в съответствие с целите на развитието 2021-2027 г. Страните от ЧР следват двустранни и многостранни отношения в областите от интерес за националното им развитие, национални програми и планове, планове на ЕС и на международните организации, които регулират морските пространства, като се придържат към добрите практики в международните отношения.

Традиционните принципи на диалогичност, функционалност, приложимост, полезност, споделеност, превантивност и устойчиво развитие се съчетават с конкретизацията на принципите на синята икономика:

- Реализиране на потенциала на възобновяемата енергия в рибарските райони;
- Екосистемни услуги на местно ниво и свързани с тях заплахи/ възможности;
- Създаване и поддържане на жизнена „екосистема от потребители“;
- Насърчаване на сини/ зелени иновации;
- Комбиниране на екологичната и икономическата стойност на защитените екосистеми;
- Подпомагане на прехода към по-устойчив рибарски сектор.

Съвременното състояние на обществено-икономическите процеси изисква и разработването на нови бизнес модели, базирани на принципите на синята икономика и синия растеж, на кръговата икономика, на създаване на мрежи за изследване и иновации, споделяне на знания, методологии и устойчиво развитие на морската среда и винаги с поглед за съхраняване уникалността на екосистемата на Черно море и благосъстоянието на гражданите.

Днес сме провокирани да търсим усъвършенстване на моделите и подчиняването им на онези приоритети, които са в съответствие с позитивите на региона.

Съвременните модели на сътрудничество се обогатяват непрекъснато с нови политики и инструменти - национални, регионални, местни. Изграждането на устойчиво партньорство на горната база е един от елементите на съвременните модели за сътрудничество, който трябва да преодолее спорадичните партньорства, изградени за един или друг проект, чиито резултати „застиват“ там, където са създадени. Моделите на сътрудничество трябва да включват и новите технологии, които ще го направят по-лесно, по-успешно и резултатноориентирано – дигитализацията също става част от морските индустрии и дейности, респ. от морското сътрудничество. То се разпростира и върху знанията и уменията за управление на новите морски технологии и за практикуване на съвременните морски професии, които са твърде различни от тези през XX век.

Потенциалните зони за сътрудничество

Зоните за черноморското сътрудничество не са се променили сериозно като тематичност, но като обхват и дълбочина имат сериозен прогрес. Днес вече във всички черноморски страни се говори за синя икономика, започва разговор за посоките на всяка страна към постигане на син растеж, както и реализирането на идеите на Черноморската синергия. Потенциалните зони за сътрудничество, част от които са добре реализирани и в периода преди промените в началото на 90-те, продължават да са актуални, осъвременени с новото технологично и информационно развитие на обществата: туризъм, енергетика, селско стопанство, научни изследвания, култура и образование,

околна среда, търговия. Важно е, разбира се, да се направи разграничението между сътрудничество и обикновено реализиране на търговски отношения, които се следят в двустранните отношения между страните. Сътрудничеството в различните области е съпроводено със споделена отговорност за бъдещето, поемане на ангажменти за постигане на измерими значими за региона иновации и изграждане на конкурентоспособни икономики с прилагане на пазарни модели в икономическите отношения. Трябва да бъдем реалисти и в отделните секторни зони да успяваме да осигурим пространства за изграждане на партньорства, реализиране на съвместни инициативи и взаимодействия с устойчив характер, които са насочени към сигурност и в никакъв случай не водят до конфронтация с други страни, която може да доведе до повишаване на рисковете за развитие. За нова динамика в сътрудничеството говорят всички експерти и консултанти предвид приетите нови стратегически документи на европейско ниво, както и за необходимостта от създаване на синьо измерение на Зелената сделка.

Особено важно е да се поддържат бази данни, които ще разширят достъпа и ще предотвратят „откриването на топлата вода“ по няколко пъти. Сериозният интерес, който проявяват външни фактори към Черноморския регион, е белег за значимост, която обаче трябва да се преосмисля през интересите на Черно море и гражданите на региона. Ако в периода след приемане на черноморската синергия беше необходимо лобиране пред ЕК за включване на Черно море в реалните политики на ЕС, то днес проблемът е как по-добре да се въведат „сините“ приоритети в региона, за да бъде Черно море не само граница, но и врата за черноморските страни към останалите морски региони и водни басейни. Има останало място за сътрудничество в черноморския регион, нещо повече, регионът крещи от необходимост за неговото реализиране, защото след доста години опити за разпокъсване, разединение и кризи от различен характер се очертават цели, които могат да му дадат стабилност и по-висока сигурност. И дори да останат определени сектори, в които трудно се постига разбирателство, то в останалите сътрудничеството е определено позитивен изход. Защото нито замърсителите на околната среда, нито кризите, нито бедствията и катастрофите познават граници. Тях трябва да посрещаме заедно. Именно за такава визия на Черно море в Инициативата „Три морета“ трябва да работи новият тип сътрудничество. Нито една от зоните за сътрудничество не е запазена марка само за Черноморския регион. Тук те имат своята специфика, но обменът на информация, разширяването на сътрудничеството с други морски региони е перспектива, която ще стимулира и вътрешното сътрудничество. И ако искаме от глобализацията да вземем най-доброто и да не й позволим да ни погълне в разностилие и загуба на идентичност,

именно такъв тип сътрудничество между близки по характер региони, които освен това се оказват свързани „по вода“, е бъдещето, което очакват и нашите граждани.

Икономическо сътрудничество

Икономическото сътрудничество, чието съвременно състояние се свързва, но съвсем не се изчерпва с Организацията за черноморско икономическо сътрудничество, е от съществено значение за региона, особено в условията на световна икономическа и финансова криза. Интензифицирането му, необходимо повече от всякога, се свързва с развитие на синята икономика за всички сектори - от традиционните като морския транспорт до по-иновативните като биотехнологиите и получаването на енергия от океана. В Доклада на Световната банка „Bulgaria – toward the Blue Growth“ /10/ са отбелязани онези зони, които са не само определящи за синята икономика в бъдещото сътрудничество в региона, но и в които България може да има ключово присъствие – крайбрежния и морски туризъм, морски живи ресурси, морски транспорт, пристанищни дейности, корабостроене и ремонт, и морски неживи ресурси.

Секторите на синята икономика са силно засегнати от пандемията COVID-19. Кризата се отрази върху секторите на рибарството и аквакултурите, където имат много рибари, производители и преработватели, които бяха принудени да преустановят или сериозно да намалят дейността си. Затварянето на местата за продажба, пазарите, търговските обекти и каналите за дистрибуция са причинили значителен спад в цените и обемите. Туризмът беше сред секторите най-сериозен спад. Възстановяването след COVID пандемията е важна предпоставка за засилване на сътрудничеството и общ изход от кризисната ситуация.

Във всяка от цитираните зони има потенциал за включване на всяка една страна от ЧР за постигане на устойчив растеж. Конкретните направления на сътрудничеството се свързват с морски транспорт, морски туризъм, рибарство и аквакултури, морска енергия, корабостроене и кораборемонтни дейности, пристанищни дейности. Свързаността на страните от региона помежду им, както и свързаността на региона с останалия свят, позволява ползването на ресурсите на Черно море. В голяма част от тези сектори има недостиг на специалисти и кадри и това в момента, както се очаква и в бъдеще, предполага трансфер на работна ръка от една страна в друга, както предполага сътрудничество при подготовката на кадри и специалисти. Сътрудничеството в областта на транспорта се очаква да намери израз в изграждането на сухопътен транспортен пръстен, с което е възможно да се решат съществуващи проблеми в осъществяването на интегрирана морска политика и интермодален транспорт. Укрепването на регионалните органи в областта на рибарството и активното участие на Съвета по рибарство, националните агенции за упра-

вление на рибарството, рибарските общности и организациите на работещите в рибната промишленост, както и асоциациите от частния сектор, е от решаващо значение за устойчивото и справедливо използване на морските ресурси, които принадлежат на всички страни от региона. Потенциална зона за сътрудничество в региона е търговията. Независимо че за момента ЕС е най-големият търговски партньор на всяка от страните, потенциал в тази посока съществува, тъй като експортните профили на страните са различни, което е благоприятно за повишаване на обмена. Районът на Черноморския басейн е богат и разнообразен, включително за спа и медицински туризъм, култура, природа, еко и агротуризм, голф туризъм и морски круизи, приключенски, пещерен и планински туризъм и туризъм, свързан с кухня, реки, лов и гмуркане, както и зимен туризъм. Продължаващото разширяване и разнообразяване на туризма през последните години и възстановяването на сектора след „Ковид“ пандемията означава, че той се превръща в един от най-големите и най-бързо развиващи се икономически сектори и се очаква да продължава да се увеличава. Следователно тези тенденции определят потенциалните възможности за по-нататъшно сътрудничество в развитието на туризма въз основа на богатия потенциал на Черноморския басейн. Туризмът има много положително въздействие върху заетостта и доходите, въпреки че това също създава предизвикателства за околната среда и изкривява урбанизацията, особено в крайбрежните райони. Потенциалът на Черно море за морска възобновяема енергия все още не е напълно проучен. Синята икономика може да играе важна роля в прехода към въглероден неутралитет, както се подразбира, което я прави важна област за инвестиции. Морските инвестиции могат да получат подкрепа чрез различни инструменти на ЕС за финансиране. Например Европейският фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР) подкрепя прилагането на общата политика в областта на рибарството и инвестициите за напредък в морската политика на национални нива. Намаляване на замърсяването в морската среда и неблагоприятните последици от изменението на климата могат да бъдат финансирани чрез следващо поколение програми за междурегионално и трансгранично сътрудничество.

За да се помогне на икономиките от региона да се ориентират през „зеления“ и „синия“ преход, е възможен достъп до допълнителни инвестиции, задвижвани от ЕС, за специфични области като платформата на ЕС BlueInvest и бъдещата програма InvestEU. Фондът за възстановяване на ЕС ще бъде от съществено значение в краткосрочен и средносрочен план за увеличаване на инвестициите в иновации за устойчива храна и офшорно производство на биомаса и възобновяема енергия по начини, които запазват екосистемите. Световната банка, по своята регионална програма BBSEA, търси възможности за подкрепа на проекти, насочени към морското замърсяване и морските отпадъци в черноморските страни.

От новите нововъзникващи и иновативни сектори офшорната вятърна енергия се откроява с най-голям потенциал. В района на Черно море приливите и отливите са незначителни за добива на енергия, но офшорният потенциал за вятърна и вълнова енергия трябва да бъде оценен. И България, и Румъния наскоро започнаха да изучават и изследват в детайли възможностите на морския транспорт в областта на получаване на възобновяема енергия от вятър. Перспективите за синята биоикономика и биотехнологии, заедно със защитата на крайбрежието чрез природни решения, нарастват и също се нуждаят от допълнителна оценка. Перспективите за мониторинг на околната среда и технологии в развитието чрез научни изследвания и иновации също се подобряват и може да бъдат зона за стимулиране на сътрудничеството, като се има предвид силният технически и научен потенциал на регионалната академична и изследователска общност. Подкрепата за научно-изследователския капацитет в секторите на синята икономика ще бъде от ключово значение за прилагането на МСП и координация по приоритетни инвестиции.

Културно сътрудничество

Многообразието на черноморския регион предполага сериозно внимание към сътрудничеството в областта на културата. Споделянето, опознаването и припознаването на отделните национални и етнически културни наследства ще възстанови регионалната памет и ще обогати съдържанието в дейностите на различни етнически групи и общности, чийто оригинални коренни източници са живи. Изработването на съвместни програми и платформи за съхраняване на културното наследство ще допринесе за намаляване на напрежението. Съвместно разработване на културните продукти (занаяти, произведения на изкуството и т.н.) и събития (фестивали, панаири и др.), повишаване на откритостта на Черноморския регион и насърчаване на мрежи, обмен на добри практики в укрепването на културните и творческите индустрии (музика, мултимедия и т.н.) са сред инструментите, които ще спомогнат за сближаването на хората. Сътрудничеството между градовете подобрява средата, в която живеят различните групи, различните генерации, създават се условия за съхраняване на културно-историческото наследство и паметта на нациите. Опитът на Средиземноморския регион в това отношение може да се сподели именно чрез сътрудничество в новата Инициатива. По примера на италианския Институт за средиземноморски изследвания може да се потърси релация за създаване на Черноморски институт за изследване на културното наследство. Разбирането, че културата има силно влияние върху цялостния живот на хората и на градовете, че загубата на културно наследство поражда дефицити в отношенията, както и значението, което опазването на културното наследство може да има в периоди на кризи и бедствия, е особено важно за един силно дисперсен и нехомоген регион, какъвто е черноморският. ОЧИС и ОП „Черноморски басейн“ създават предпоставки за

засилване на културния обмен и сътрудничество, но е важно това да се възприеме като задача на правителствени нива. Тук е мястото да се отбележи, че връщането на Русия и Азербайджан в ОП „Черноморски басейн“ е от важно значение за развитието на програмата и за отваряне на сътрудничеството между различни структури, включително и в областта на образованието и науката. Развитието на културното сътрудничество ще бъде в подкрепа и на туризма, който особено днес се нуждае от сериозна подкрепа. Не може да не се сподели, че регионът е белязан с много исторически и културни артефакти и тяхното „извличане“ и правене достояние на света е задача именно на черноморските страни. Част от дейностите, върху които може да се концентрира културното сътрудничество, са свързани с картографиране на исторически маршрути; създаване на мрежа от експерти по недвижимо културно наследство; изготвяне на представителен списък на нематериалното културно наследство на черноморските държави, които могат да бъдат номинирани съвместно за вписване в списъка на ЮНЕСКО; обмен на опит между писатели, музиканти, художници; създаване на съвместни филмови продукции, съвместни фестивали; създаване на собствени програми за мобилност и много други елементи, които биха могли да са предмет на културното черноморско сътрудничество.

Околна среда

Една от най-сериозните тематични зони за сътрудничество в Черноморския регион е опазването на околната среда в черноморския басейн. Визията за Черно море включва съхраняване на неговата екосистема като ценен природен дар на региона, като в същото време се осигурява опазването на неговите морски и крайбрежни живи ресурси като условие за устойчиво развитие на черноморските държави, тяхното добруване, здраве и защита на населението. Ако има задължителни зони за сътрудничество в региона, то това е именно опазването на уникалната екосистема, което е задължение и отговорност на всички черноморски страни, както и на страни, намиращи се далеч от границите на Черно море, но чиито реки се вливат във водите му. Трансграничният диагностичен анализ за Черно море определя четири приоритетни трансгранични проблема – еутрофикация (хранително обогатяване); промени при живите морски ресурси; химическо замърсяване (включително и петрол); промени в биоразнообразието (местообитание), включително появата на несвойствени видове. Рисковете от замърсяване на околната среда (морска вода, крайбрежни територии и въздух) са свързани с разнообразните дейности, които се осъществяват в морето и по крайбрежието. Голяма част от замърсяванията се „доставят“ в морето през вливащите се в него три големи реки и около 25 по-малки, вливащи се в тях. Това изисква сериозни усилия на всички нива – местни, регионални и национални – за мониторинг, анализ, контрол и прилагане на строги мерки за поддържане на стандарти, за да се запази „здравео“ морето. Опазване-

то на околната среда на Черно море е приоритет в сътрудничеството между страните и постоянна задача на Черноморската комисия за опазване чистотата на Черно море, ситуирана в Истанбул. Ежегодните конференции на комисията и усилията на ЕК в лицето на Генерална дирекция „Морско дело и рибарство“, както и постоянният приоритет за опазване на околната среда на ОП „Черноморски басейн“, са част от най-дългото и най-сигурно сътрудничество в региона. Постоянно подобряващото се отношение към опазване на околната среда се изразява в постигане на добри показатели по критериите за „добра морска среда“. Бъдещето на сътрудничеството в опазването на черноморската екосистема се организира около новата парадигма за засилване на синьото измерение на Зелената сделка, постигане на синергизъм в действията на всички институции и видове дейности, както и прилагане на екосистемния подход, обединени в интегрирано управление.

Изследване и иновации

Изследванията и иновациите са от решаващо значение за здравословното и устойчиво Черно море и сътрудничеството в тази област има своята визия до 2030 г. чрез Стратегическата програма за изследвания и иновации в Черно море, приета през 2018 г. и известна като Black Sea SRIA. Тя изисква сътрудничество в създаването на иновативни системи на национално и транснационално ниво, включване на гражданите и създаване на нови морски работни места в крайбрежните райони през следващите 10 години. Тази стратегическа програма за научни изследвания и иновации е добър пример за научна дипломация, където се работи съвместно за справяне с предизвикателствата на споделеното море.

Black Sea SRIA има за цел да развие споделена визия за продуктивно, здравословно и устойчиво Черно море до 2030 г., като същевременно разглежда неговите специални и уникални екосистемни характеристики, по-специално уникалното му биоразнообразие, обектите на културното наследство и новите местни, национални и трансгранични мерки на политиката.

Тя ще се съсредоточи върху четири ключови области: да отговори на основните предизвикателства за научните изследвания в Черно море; за стимулиране на синята икономика на Черно море; за развитие на иновативни инфраструктури и подобряване на „синята“ работна сила чрез образование за нови морски работни места и ангажиране на гражданите. Има три ключови думи, които отразяват бъдещето на сътрудничеството в тази област – реформи, иновации и обучение. Дефицитите в тази област са достатъчно сериозни, трябва да се преодолее недостигът на познания за Черно море, да се модернизират морските индустрии, обучението по

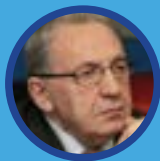
морските професии трябва да съответства на съвременното им разбиране, описание и прилагане с необходимите знания, умения и компетентности. В това отношение създаването на съвременни обучителни центрове ще бъде необходима част от сътрудничеството между черноморските страни. Активизирането на дейността на Черноморската университетска мрежа също ще бъде от ключово значение за разширяване на сътрудничеството между черноморските страни. Нещо повече, мрежата може да се превърне във водещ фактор в много от цитираните области на сътрудничество. Университетската синергия ще бъде фактор за реализиране на идеите на черноморската синергия.

Заклучение

Възможно ли е участието на Черно море да бъде успешно в Инициативата „Три морета“ и има ли обстоятелства, които непременно трябва да бъдат отчитани, за да се случи това? Инициативата „Три морета“ не се различава от инициативите на индивидуалните морски територии - Стратегия за развитие на Средиземноморския регион, Стратегия за развитие на Балтийски регион, Общ дневен ред за Черно море. Възникнали по различно време, всички те са предназначени за устойчиво развитие на съответния регион и просперитета на гражданите му, макар да не притежават детерминирана регионална идентичност, различна от националната. Дали има специфични цели, различаващи се от общите и обслужващи само един или няколко от всички участници? Със сигурност прегледът на анализите и коментарите на всяка една от инициативите ще изведе интересни факти от гледна точка на геополитика и геостратегия, но ако приоритизирането на зоните на сътрудничество се ръководи от прагматизъм и идея за устойчиво развитие, Инициативата може да се развива успешно и без конфронтация по теми, които биха разделили участниците. В действителност много повече са коментарите отколкото документите, които създавателите на Инициативата разпространяват и определят като основополагащи. Аргументите „за“ са повече от аргументите „против“ – взаимодействие, което може да доведе до по-висока ефективност на използването на всички видове ресурси, включително човешките, до по-добро разбиращелство между гражданите на регионите, до по-успешно участие в глобални процеси, които така или иначе не заобикалят нито един от индивидуалните региони, до постигане на сигурност без конфронтация и противопоставяне и до отваряне към останалия свят, от каквото отваряне се нуждае всяка екосистема. С препоръка за приемане на Инициативата „Черно море – зона на мира“, което ще даде импулс за успешно преодоляване на предизвикателства от различен характер, които могат да възникнат при реализиране на Инициативата „Три морета“.

Румен Радев е роден на 18 юни 1963 г. в Димитровград. През 2016 г. е избран за Президент на Република България. Завършва Математическата гимназия в Хасково. Дипломира се като първенец на випуска във военновъздушното училище в Долна Митрополия. През 2000 г. става доктор на военните науки. Завършва Военновъздушния колеж „Максуел“ в САЩ със степен магистър. Името му е изписано в Алеята на славата на Военновъздушния колеж.

Симеон Николов е директор на Центъра за стратегически изследвания в сигурността и международните отношения. Дългогодишен дипломат, главен експерт в администрацията на президента, заместник министър на отбраната, член на Управителния съвет на Българско дипломатическо дружество и главен редактор на издание за анализи.

Нина Дюлгерова е професор по международни отношения, доктор на науките в сферата на сигурността и доктор по история. Специализира в сферата на международните отношения и геоенергетиката, по които има многобройни монографии и статии.

Маруся Любчева, доцент, доктор на техническите науки, е университетски преподавател и изследовател. Работи в областта на химическите технологии, управлението и развитието на човешките ресурси. Като зам. кмет на Община Бургас, народен представител и член на ЕП работи по различни теми на управлението на образованието и културата. Автор е на много научни разработки и публикации. Почетен професор на Академия за развитие и технологии в Чувашка република, Русия. Учредител на НПО „Черноморски институт“.

Любомир Кючуков е дипломат от кариерата, доктор по политология, бивш зам. министър на външните работи и посланик на България в Лондон. Директор на Института по икономика и международни отношения. Член на Управителния съвет на Българското дипломатическо дружество. Председател на Издателския съвет на сп. „Международни отношения“.

ИЗДАТЕЛ

Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
ул. Княз Борис I 97
1000 София, България

Отговорен редактор:
Жак Папаро, директор
© Дизайн корица: ViBrand Visuals
Предпечат и печат: Про Креатив Студио

Използването с търговска цел на всички издадени от Фондация Фридрих Еберт (ФФЕ) публикации не е позволено без писменото съгласие на ФФЕ.

Мненията, изразени в тази публикация, принадлежат на авторите и не отразяват непременно позицията на Фондация Фридрих Еберт.

Всички текстове са достъпни онлайн
bulgaria.fes.de

София, 2021 г.
ISBN 978-954-2979-96-8